
Kontrahnutí v perspektivách sociologie sociálních hnutí*

PETR VIDOMUS**

Praha

Countermovements from the Perspective of the Sociology of Social Movements

Abstract: Countermovements and conservative activism have received relatively little attention in Czech and European sociology. This article summarises the discussions concerning the countermovement phenomenon in the last thirty years. The starting point of the interest in countermovements of different kinds in the Western context is generally considered to lie in the 1970s and the 1980s, when the opposition to the reform movements of the preceding period became more intense. In an attempt to define this phenomenon, sociology made use of its theoretical and methodological apparatus available at that time. Therefore, resource mobilization theory, the political opportunities/political process model, and framing theory gradually looked at countermovements from different points of view and concentrated on different parts of their life cycle. This article first discusses various countermovement definitions and dilemmas which sociologists have faced in their analysis. It then focuses on the key dimensions of the countermovement life cycle: its genesis and mobilization, strategy and tactics, and its potential effects. Emphasis is placed on the comparison of different theoretical and methodological approaches and the dynamic movement-countermovement relationship. The topics are illustrated on examples from relevant case studies. The conclusion summarises the areas to which the social sciences, in analysing the problems of countermovements, pay very little attention.

Keywords: social movements, countermovements, conservative movements, countermovement mobilization, countermovement strategies, countermovement effects, political opportunity structure, resource mobilization, framing.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2011, Vol. 47, No. 2: 325–359

* Děkuji PhDr. Františku Znebežánkovi, Ph.D., za inspiraci a oběma anonymním recenzentům za věcné připomínky.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Petr Vidomus, kontakt v redakci – *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: vidomusp@seznam.cz.

1. Úvod

Většina studií pojednávajících o kontrahnutích různého druhu, či interakci hnutí a kontrahnutí začíná konstatováním, že tato oblast je teoreticky i empiricky zanedbávána, pakliže je mu vůbec věnována pozornost. Do jisté míry mají pravdu (konzervativní hnutí jsou studována mnohem méně než hnutí reformní/levicová), ale v tomto textu bych chtěl ukázat, že od „zakladatelských“ statí na toto téma se mnohé změnilo – některé hypotézy byly zpochybněny, jiné empiricky podpořeny, objevily se nové argumenty.

Cílem tohoto textu je poskytnout kritickou debatu literatury s tematikou kontrahnutí, a také identifikovat témata, kterým se dosud věnuje jen omezená pozornost. Není mým záměrem podat vyčerpávající průřez problematikou, ale spíše naznačit, které okruhy témat jsou sociology i politickými vědci hlavně v Evropě opomíjeny.

Zde se patří poznamenat, že můj přehled vychází především z americké teoretické i empirické literatury (i když s několika výjimkami). Ačkoli v teorii sociálních hnutí rozdělení na „americké“ a „evropské“ přístupy už zdaleka není tak ostře jako v minulosti, domnívám se, že hlavní impulsy ke studiu kontrahnutí pochází především z USA. Je to dáno pravděpodobně historicky mnohem větším rozsahem i rozmanitostí konzervativního aktivismu v USA a nutností americké sociologie se s fenoménem nějak vyrovnat. Zhodnocení potenciálu tzv. teorie nových sociálních hnutí ke studiu kontrahnutí proto přenechávám jiným. V závěru se však krátce vrátím k možnostem evropského příspěvku ke studiu kontrahnutí.

V první části studie nastíním dilemata vymezení pojmu „kontrahnutí“. Uvidíme, že teoretici se potýkali hlavně s určením distinkcí vůči iniciujícímu hnutí a také státu, jehož možnosti intervence se postupně mění. Následují tři kapitoly, postupně tematizující hlavní dimenze životního cyklu kontrahnutí: jejich zrod a mobilizaci, strategii a taktiku a také konsekvence jejich působení. Otázkám strategií a taktik je věnována rozsahem největší pozornost. V závěrečné diskusi vyjmenuji několik okruhů, jež považuji za „bílá místa“ studia kontrahnutí.

Životní cyklus kontrahnutí nahlížím třemi základními perspektivami politických příležitostí, mobilizačních struktur a procesů rámování [srov. McAdam, McCarthy, Zald 1996]. Každá z těchto teorií (ostatně to platí i při studiu hnutí) přenáší akcent na poněkud jiný výsek života kontrahnutí a jsem si vědom, že ne každá z perspektiv se věnuje výše uvedeným dimenzím rovnou měrou. Ostatně jmenované přístupy lze často oddělit pouze analyticky a v současnosti se běžně kombinují.

Je zřejmé, že fenomén kontrahnutí nelze oddělit od hnutí iniciujících sociální změnu. Proto se neobejdeme bez tematizace interakcí hnutí a kontrahnutí a jejich dynamiky. Výklad bude doplněn ilustracemi z případových studií na dané téma.

Za zmiňované zakladatelské statě považuji především studie Mottla [Mottl 1980], Lo [1982], Zalda a Useema [Zald, Useem 1987] a Meyera a Staggenborgové

[Meyer, Staggenborg 1996]. I když s pojmem „kontrahnutí“ pracují různě, předložily hypotézy a nastolily výzkumné otázky, s nimiž se sociální vědci vyrovnávají dodnes.

2. Co? Spor o definici kontrahnutí

Klasická programová stať teorie mobilizace zdrojů definovala sociální hnutí jako „soubor názorů a přesvědčení v populaci, která zastává určité priority ve změně některých prvků sociální struktury a/nebo rozdělení společnosti.“ Naproti tomu kontrahnutí je podle ní „soubor názorů a přesvědčení v populaci, jež stojí vůči hnutí v opozici“ [McCarthy, Zald 1977: 1217–1218].

Později Mottl [1980: 620] definoval kontrahnutí jako „specifický druh protestního hnutí, jež je reakcí na sociální změnu obhajovanou původním hnutím... vědomá, kolektivní, organizovaná snaha pozastavit či zvrátit sociální změnu.“ Podobně definoval kontrahnutí Richard Gale jako: „komplexní nebo formální organizace, usilující o opozici vůči cílům hnutí“ [Gale 1986: 202].

Posléze se Lo [1982] přiklonil spíše k názoru, že kontrahnutí „je hnutí mobilizované vůči jinému sociálnímu hnutí“. Polemizoval tedy s Mottlem, když tvrdil, že je nelze definovat snahou *zabránit* sociální změně, protože kontrahnutí často nejen *brání* změně, ale rovněž *prosazují* změnu. Mottlova definice je podle něj moc široká a zahrnovala by i např. ekologické hnutí brojící proti znečištění ovzduší.

Lo na jednu stranu tvrdí, že kontrahnutí může být pravicově i levicově orientované, na jiném místě [Lo 1982: 108] však považuje kontrahnutí za specifický typ konzervativního hnutí a upozorňuje, že většina amerických kontrahnutí byla pravicová. I dnes mnohé studie ztotožňují kontrahnutí s konzervativní pravicí. Tento názor pramení i z Mottlovy hypotézy: „Hnutí zpochybňuje skupiny umístěné výše ve stratifikační hierarchii, zatímco kontrahnutí jsou namířena proti výzvám přicházejícím zdola“ [Mottl 1980: 621]. Většina autorů se později shoduje v tom, že kontrahnutí bývá napojeno na elitní zdroje/autority, což je staví do strukturálně výhodnější pozice vůči sociálnímu hnutí [Mottl 1980; Lo 1982; Gale 1986].

Ačkoli se tradiční definice dodnes užívají, vyskytují se i polemické argumenty. Některé případové studie zpochybnily především to, co se v teorii zdálo dříve tak jasné:

1. rozlišitelnost pólů hnutí-kontrahnutí,
2. roli státu v interakcích hnutí-kontrahnutí.

2.1. Zpochybnění jasně rozlišitelného páru hnutí-kontrahnutí

Hnutí a kontrahnutí od sebe bývají odlišována v několika dimenzích, jimiž jsou především příznivci, strukturální pozice, taktiky či cíle. Problém však nastává, když některá z těchto dimenzí bývá považována za definiční charakteristiku

hnutí/kontrahnutí. Takto se například za definiční charakteristiku kontrahnutí považoval lepší přístup ke zdrojům [Mottl 1980], nebo využití neinstitucionalizovaných taktik v případě hnutí [Wilson 1973; Useem, Zald 1982].

Již Zald a Useem [Zald, Useem 1987] uvažují, do jaké míry lze pro analýzu interakce hnutí-kontrahnutí využít starší teorie (meziskupinového) konfliktu, především Cosera či Colemanu. Došli mimo jiné k závěru, že koncept skupinové polarizace zde má menší relevanci než v případě víceméně jasně (geograficky, etnicky, institucionálně) oddělitelných skupin – jde pouze o volně spojený konflikt, protože protivníci se mohou obměňovat, případně mohou nezávisle na sobě bojovat v odlišných arénách. Za poměrně důležité považují hledisko časové následnosti („mobilizace kontrahnutí... časově následuje mobilizaci ke změně společnosti“ [Zald, Useem 1987: 249]). Zároveň však uznávají, že časová prodleva mezi mobilizací hnutí a kontrahnutí může být poměrně velká.

Shrnující studie Meyera a Staggenborgové [Meyer, Staggenborg 1996] se odklání od přetrvávajících představ o linearitě mobilizace hnutí-kontrahnutí. V počátcích konfliktu má snad smysl hovořit o původním hnutí a jeho kontrahnutí, ale s prodlužujícím se konfliktem toto rozlišení ztrácí na relevanci a v takové fázi dávají přednost jednoduchému pojmenování „oponující si hnutí“. Ustoupila také tendence analyzovat kontrahnutí jako samostatný, na iniciujícím hnutí víceméně nezávislý fenomén. Důraz je mnohem více kladen na interakci konfliktních skupin či *společnou* konstrukci významu problému [např. Esacove 2004].

Problematické je také rozlišení na základě volby arén či repertoáru kolektivního jednání. Většinou se mělo za to, že kontrahnutí využívá spíše formálních kanálů a institucionalizovaných strategií a taktik. Že tomu tak není, ukázalo zcela výmluvně například „pro-life“ hnutí v USA [Staggenborg 1991]. Repertoár jednání kontrahnutí musí být dostatečně flexibilní a umožňovat moment překvapení (k otázce se vrátím v části 4.2.).

Zald a Useem [Zald, Useem 1987] svého času poznamenali, že poměrně časté napojení kontrahnutí na elitní zdroje s sebou přináší také jistá omezení v možnosti využití neinstitucionalizovaných taktik: pokud jsou ekonomické korporace nebo stát zodpovědní vůči akcionářům či voličům, neumožní „svému“ kontrahnutí použít disruptivní taktiky a předurčuje je to podle nich spíše k mírnějším formám protestu. Zároveň ale tvrdí, že toto dilema není nepřekonatelné v případě, kdy kontrahnutí má decentralizovanou strukturu a jeho elitní sponzoři jsou schopni se od něj „naoko“ na veřejnosti distancovat. Ostatně, častou strategií průmyslových lobby je právě vytváření frontových skupin, které beze strachu neinstitucionalizované taktiky použít mohou [Beder 2002; Walker 2010]. K otázce frontových skupin se vrátím v části Diskuse.

Konečně Peleg [2000] zcela zavrhuje tradované rozlišení hnutí-kontrahnutí na základě socioekonomického zázemí, cílové orientace (změna-status quo, iniciace-reakce) či časové následnosti mobilizace. Kontrahnutí nejsou inherentně konzervativní či reaktivní. Peleg má spíše za to, že distinkce mezi hnutím a kontrahnutím ztrácí na své naléhavosti, protože jejich role a funkce se mění podle

aktuálních podmínek konfliktu. Přiklání se totiž k modelu, v němž obě strany nějakým způsobem zpochybňují stát (ze začátku mimo jeho instituce), aniž by na něj měly nějaké významnější vazby či v něm mohly najít spojení. Každá ze stran může na státu v daném okamžiku vyžadovat změnu a zároveň generovat reakci od oponenta. „Hnutí a kontrahnutí jsou posuzována podle svých skutků, ne statusu, zájmů, či strukturální pozice“ [Peleg 2000: 249]. Je však třeba dodat, že Peleg vychází z analýzy poměrně specifického izraelského prostředí a dvou silově vyrovnaných soupeřů (Gush Emunim a Peace Now).

Ještě dále ve zpochybňování tradičních konceptů jdou Werumová a Winders [Werum, Winders 2001], kteří se v titulu své studie výstižně ptají: Kdo je „uvnitř“ a kdo „venku“? Jejich analýza taktik příznivců a odpůrců práv gayů mezi lety 1974–1999 v USA má poukázat na limity klasických konceptů, konkrétně dichotomií insider-outsider a hnutí-kontrahnutí. Klasikové perspektivy struktury politických příležitostí [Gamson 1975; Tilly 1978] pracují s konceptem politických insiderů a outsiderů. Ti první mají podle nich zaručený přístup do centra politické moci (politické a ekonomické instituce), což je vede k dominantnímu využití institucionálních taktik, v nichž jsou relativně zkušení a úspěšní. Ti druhí chtějí stávající instituce změnit, ale přístup do centra politické moci postrádají, což je vede k využití neinstitucionalizovaných taktik.

Werumová a Winders ukazují, že tato dichotomie je spíše ideálnětypický případ, který je teoreticky užitečný, ale empiricky zpochybnitelný. V případě příznivců („hnutí“) a odpůrců („kontrahnutí“) práv gayů ukazují, že v posledních třiceti letech se příznivci posunuli do centra politické moci a využívají s úspěchem tradiční politické kanály, zatímco odpůrci se z centra přesunuli na periferii státu a jsou častěji než dříve závislí na populárních iniciativách (např. referenda na lokální úrovni). Jinak řečeno, stejně jako se změnil v posledním čtvrtstoletí status gayů a lesbiček, empiricky je problematické považovat gay aktivisty za politické outsidersy a stejně tak zpochybnitelná je pro odpůrce práv gayů nálepka „kontrahnutí“ [Werum, Winders 2001].

2.2. Změněná role státu v interakcích hnutí-kontrahnutí

Některé případové studie v poslední době také zpochybňují dominantní roli státu v dynamické interakci hnutí-kontrahnutí.

V tradičních analýzách dynamiky hnutí-kontrahnutí má pozice státu svou nezastupitelnou roli. Je to stát, ke kterému aktivisté vznášejí své požadavky na sociální změnu, či naopak zachování statu quo. Jak podotkl Lo počátkem 80. let, stát ve většině studií nefiguruje jako pasivní přihlížející, ale jako aktivní participant. „Vláda může usměrňovat tok zdrojů, propůjčovat legitimitu, či poskytovat vůdce sociálnímu hnutí“ [Lo 1982: 120]. Instituce státu bezpochyby představují kontext interakce hnutí a kontrahnutí (už jen tím, že sankcionují určité taktiky a rozhodují o aréně, ve které se souboj odehrává); stát může přímo či nepřímo ovlivnit úspěchy obou stran.

Základní východisko pro analýzu interakcí hnutí a kontrahnutí z počátku představovala perspektiva teorie mobilizace zdrojů, kde byl souboj oponujících stran nahlížen prizmatem boje o zdroje a za základní taktiku považována snaha o eliminaci zdrojů nepřítele. Zald a Useem [Zald, Useem 1987] uvedli šest modelů interakce hnutí-kontrahnutí-autority, rozdělených hlavně podle míry intervence státu do konfliktu soupeřících stran. Podstatné pro středoevropský kontext jsou hlavně modely A–D:

- A. konflikt hnutí-kontrahnutí bez intervence státu,
- B. konflikt hnutí s autoritou, kde autorita je ztotožněna s kontrahnutím,
- C. kompetitivní model: hnutí a kontrahnutí bojují o zdroje státu, ale mezi sebou interagují minimálně,
- D. konfliktní model: strany usilují o zdroje státu a zároveň o eliminaci zdrojů nepřítele.

Zald a Useem model A (bez intervence státu) nepovažovali za příliš častý, protože většina hnutí nekontroluje dostatek zdrojů, aby mohla změny prosadit bez účasti státu. Z modelu A a teorie mobilizace zdrojů nicméně vzešlo několik studií, které se soustředily zejména na otázku neutralizace/eliminace zdrojů protivníka [např. Shupe, Bromley 1979; Kent 1990] či využití jeho slabých stránek [Jasper, Poulsen 1993].

Dlouhou dobu se pak sociologové a političtí vědci zabývali hlavně výzvami, které představuje sociální hnutí pro stát, což byla tendence ještě silnější v tradici „politického procesu“, a kontinuální interakce mezi oponujícími si hnutími byla empiricky zanedbávána [Meyer, Staggenborg 1996]. Přitom „přímé i nepřímé interakce mezi hnutími, v nichž je stát pouze příležitostným aktérem či cílem, jsou stále častější“ [Meyer, Staggenborg 1996: 1630].

Relativně rostoucí důležitost Zaldova modelu A rozpoznali někteří analytici hlavně s příchodem internetu a nejrůznějších internetových komunit. Jako jeden z prvních se touto otázkou zabýval Peckham [1998], jenž vyšel z konceptuálního aparátu teorie mobilizace zdrojů, ale patřičně jej doplnil. V tradičním pojetí interakcí hnutí-kontrahnutí hrál stát roli aktivního účastníka či alespoň arbitra, což ale v případě konfliktu probíhajícího primárně v internetovém prostředí tak úplně neplatí. Peckham poukazuje na specifika internetových komunit, které nejsou relativně nikým řízeny, žijí svým vlastním životem, a ačkoli v diskuzích mohou být vznášeny požadavky na instituce státu (např. soudy), stát takové výměny názorů nereguluje a ani na to nemá dostatek prostředků.

Role státu-arbitra se tak upozaďuje a v „radikální demokracii“ internetového prostředí nabývá na významu boj o populární legitimitu – je třeba nejen eliminovat zdroje nepřítele [Zald, Useem 1987], ale mnohem naléhavěji usilovat o přízeň nezúčastněného publika. „Pokud má hnutí dosáhnout svých cílů na internetu, musí apelovat na jedinou přítomnou autoritu: internetové uživatele“ [Peckham 1998: 321].

V souvislosti s otázkou intervence státu do interakce hnutí-kontrahnutí je třeba podotknout, že studium sociálních hnutí bylo dlouho v zajetí státněstředného principu. Posléze se to změnilo v kontextu diskusí o transnacionalizaci (europeizaci) mobilizace nestátních aktérů. V případě kontrahnutí tento koncept nicméně rozvíjen není, k čemuž se vrátím v části Diskuse.

3. Kdy? Zrod kontrahnutí a jeho mobilizace

Teoretikové perspektivy mobilizace zdrojů [např. Zald, Useem 1987] měli za to, že mobilizace kontrahnutí skýtá obecně podobné problémy, jako je tomu v případě mobilizace sociálního hnutí: je to především generování dostatku zdrojů potřebných ke kolektivní akci (při relativně častějším napojení na elity to samo o sobě nepředstavuje takový problém) a vhodná ideologie (schopná požadavky formulovanými v obecnějších termínech přilákat širší skupinu sympatizantů). Zároveň ale formulují specifika mobilizace kontrahnutí. Ve „volně propojeném páru“ hnutí a kontrahnutí platí, že obě strany se vzájemně podněcují k mobilizaci, tudíž se „potřebují“. Z hlediska zrodu kontrahnutí je pochopitelně nejdůležitější zjevný úspěch samotného hnutí.

Ačkoli se Zald a Useem [Zald, Useem 1987] zabývají především interakcí hnutí-kontrahnutí, jsou si vědomi toho, že jejich konflikt probíhá v širším společenském kontextu. V jejich pojetí to znamená především konstatování, že zdroje se negenerují jen deprivací zdrojů oponenta, ale podporu je třeba najít i u širšího publika, elit, autorit a dalších externích skupin.

Z pohledu teoretiků perspektivy politických příležitostí akce hnutí i kontrahnutí především mění samotný kontext jejich interakce. V dynamickém modelu politických příležitostí, jak jej konceptualizuje Meyer a Staggenborgová [Meyer, Staggenborg 1996], mění oponující si strany politické příležitosti jak pro sebe, tak pro protistranu. Autoři podmínky mobilizace kontrahnutí shrnují do třech souborů faktorů:

1. Úspěch hnutí: kontrahnutí se nejčastěji objevuje v případě zřetelných známek úspěchu hnutí (efektivně prosazuje témata do veřejné agendy, poutá mediální pozornost, ovlivnění legislativy).
2. Hnutí ohrožuje zájmy určitých skupin: pocit ohrožení vždy generuje nějaký typ opozice, je však vždy menší u úzce definovaných témat (např. ochrana konkrétního úseku lesa) než u témat definovaných v obecnějších termínech či symbolech (rodina, prosperita, svoboda).
3. Podpora elit a zdroje: při ohrožení svých zájmů mohou elity dospět k názoru, že podpora kontrahnutí může vývoj zvrátit. Ne vždy však musí opozice nabývat formy kontrahnutí (může jít o nátlakovou skupinu apod.).

Hned první z hypotéz, kterou Meyer a Staggenborgová věnují mobilizaci kontrahnutí, se zabývá rozdíly danými vertikálním rozdělením moci v růz-

ných zemích. Mají za to, že konflikt hnutí-kontrahnutí pravděpodobněji vzniká a udržuje se ve federálních systémech s různými úrovněmi politické autority, které mezi sebou mohou soupeřit (např. Kanada, USA, SRN), než v unitárních státech (Francie, Itálie, ale také samozřejmě ČR). Tento předpoklad poopravuje Peleg [2000], který při analýze konfliktu Gush Emunim a Peace Now v izraelském prostředí dochází k závěru, že i ve státech s jednotnou strukturou autority a relativně rezistentních vůči změně může vzniknout konflikt hnutí-kontrahnutí, jestliže je daná společnost signifikantně rozdělena v pohledu na důležité hodnoty a normy (jako je právě Izrael), a vytváří se tak subkultury s velmi protikladnými preferencemi. Autor uzavírá: „Rozpolcení společnosti je pro zrod interakce hnutí-kontrahnutí mnohem významnější než nejednotnost moci nebo státních struktur.“ [Peleg 2000: 241]

V literatuře tematizující mobilizaci kontrahnutí bývá zmiňováno pochopitelně množství dalších faktorů daných výchozí teoretickou orientací výzkumníka či lokálními podmínkami. Zmíňme pouze některé:

1. intenzita a načasování úspěchu hnutí,
2. strukturální determinanty versus jednání protivníka,
3. konsenzuální versus konfliktní hnutí a jejich vliv na mobilizaci kontrahnutí.

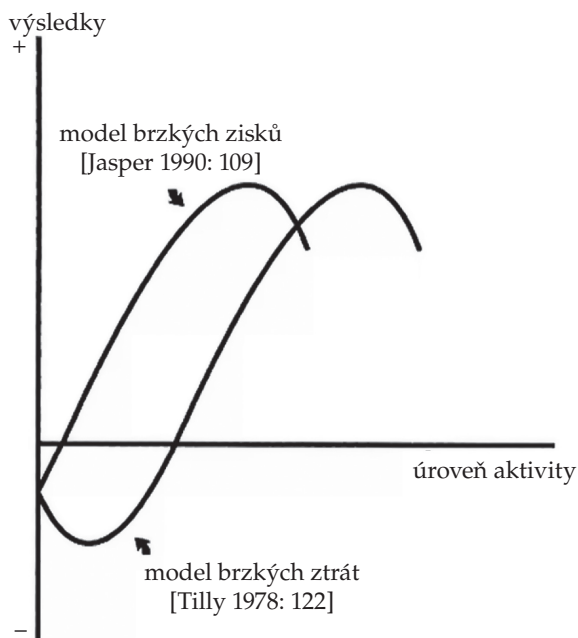
3.1. Intenzita a načasování úspěchu hnutí

Teze, že úspěch hnutí generuje kontramobilizaci, je sama o sobě příliš hrubým popisem reality. Záleží také na intenzitě a načasování úspěchu iniciujícího hnutí. Obecně panuje shoda, že skutečně velká, zdrcující vítězství k mobilizaci kontrahnutí nevedou [Zald, Useem 1987], protože opozice je příliš paralyzována a nevidí naději na zvrat situace. K takovému rozložení sil ale dochází zřídka.

Jednou z možností je model „brzkých ztrát“, jak jej vykresluje Tilly [1978: 122]: počáteční akce hnutí je silně potlačena státem (represe ze strany státu eliminuje jeho zdroje). S další mobilizací zdrojů přichází výrazný úspěch, který je však v pozdějších stádiích eliminován, např. případnými dalšími akcemi protivníků.

S Tillyho modelem polemizují Jasper a Poulsenová [Jasper, Poulsen 1993], kteří tvrdí, že k „brzkým ztrátám“ dochází u hnutí, která se setkávají s rychlou a účinnou represí ze strany státu (historicky to bylo podle nich hlavně dělnické hnutí, i když to také neplatilo všude). Nicméně, jak podotýkají, dnes terčem mnoha hnutí (i kontrahnutí) není primárně stát, ale ostatní aktéři ve veřejné sféře. Vytvářejí tedy model „brzkých zisků“: v něm hnutí v počáteční fázi (často ještě roztržité a nejednotné) dosahuje velmi brzy značných úspěchů, ale po čase naráží na značný odpor protihráčů (kontrahnutí), po kterém už podobná brzká vítězství není schopno zopakovat. Takový případ popisuje např. Voss [1996]: organizace dělnického hnutí Knights of Labor v USA podle něj zkolabovala právě

Graf 1. Efekt mobilizace na výsledky při různé intervenci státu/kontrahnutí

Zdroj: Převezato z [Jasper, Poulsen 1993: 645].

proto, že si prošla velmi razantním vzestupem a rychlými zisky, ale vyprovokovala tak velmi silné kontrahnutí zaměstnavatelů, na něž již nebyla schopna efektivně reagovat. Na rozdíl od situace v Evropě (Anglie, Francie) navíc absentovala intervence ze strany státu. Podobně hovoří i Staggenborgová [Staggenborg 1991], když připomíná, že americké „pro-choice“ hnutí vyhrálo svou hlavní bitvu (legalizace interrupcí, 1973) ještě předtím, než se sjednotilo, a srovnatelného vítězství už později nedosáhlo (mimo jiné proto, že vyprovokovalo kontramobilizaci konzervativních sil).

Oba modely mobilizace Jasper a Poulsenová srovnávají v přehledném grafu 1.

3.2. Strukturální determinanty versus jednání protivníka

Poměrně dlouho byla v teorii sociálních hnutí věnována v otázce mobilizace velká pozornost buď interním charakteristikám organizace sociálního hnutí, nebo jednání státu jakožto častého cíle aktivit sociálních hnutí. Pozornost teorie mobilizace zdrojů se tedy upírala hlavně na zdroje, jednání či strategie na straně ini-

ciujícího hnutí [např. Gamson 1975; McCarthy, Zald 1977; Piven, Cloward 1977]. Perspektiva struktury politických příležitostí [Tilly 1978; McAdam 1983; Kitschelt 1986] naopak kladla důraz na proměnné na straně státních institucí, jež byla schopna v různých aplikacích vidět více či méně dynamicky.

Jak konstatoval Walsh [1986], obě tyto teoretické tradice v procesu mobilizace hnutí opomíjely jednání terče aktivistů (jsou míněni ne-státní aktéři, tedy např. korporace provozující atomovou elektrárnu, univerzity provádějící pokusy na zvířatech). Ačkoli jejich akce můžeme mnohdy považovat za konstantu, jejich charakteristiky (Walsh mluví o „slabých stránkách“, *vulnerabilities*) se mohou v čase měnit a ovlivnit výsledek konfliktu (úspěchy hnutí).

Teprve Jasper a Poulsenová [Jasper, Poulsen 1993] ale tuto myšlenku pregnantněji rozvedli a hlavně zasadili do kontextu kontramobilizace. Vyvíjejí model, v němž cílové organizace charakterizují dvěma soubory proměnných:

- a) slabé stránky (*vulnerabilities*),
- b) přehmaty (*blunders*).

Slabé stránky jsou předem dané charakteristiky ne-státních aktérů (= terčů hnutí), jež je činí náchylnějšími k útokům aktivistů, a to jak na úrovni konkrétního projektu (týmu), tak na úrovni celé instituce. Slabými stránkami mohou být např. pokusy na oblíbených druhích zvířat či neblahý dopad činnosti na životní prostředí (projektová úroveň, např. tedy praxe výzkumného týmu), ale i interní konflikty, neefektivní hospodaření či předchozí kontroverze (tedy obecnější institucionální úroveň).

Přehmaty jsou naopak aktuální reakce na kritiku aktivistů. Pokud dojde k strategickému přehmatu, ať na individuální, či institucionální úrovni, je ohrožena legitimita či bezúhonnost organizace. Může jít o aroganci jednotlivců (např. výzkumníků) nebo neschopnost vystupovat v médiích na projektové úrovni, či např. odmítání zodpovědnosti nebo neadekvátní, brutální potlačení protestu na institucionální úrovni.

Protestující se pochopitelně snaží odhalovat slabé stránky a poukazovat na přehmaty, zatímco cílové organizace se oběmu snaží vyhnout, nebo je redukovat. Jasper a Poulsenová [Jasper, Poulsen 1993] uvádějí tři příklady kampaní proti pokusům na zvířatech, v nichž protestující disponovali srovnatelnými zdroji a použili obdobnou taktiku. Konsekvence však byly rozdílné: zatímco v první fázi konfliktu se hnutí podařilo experimenty zcela zastavit, postupně to bylo stále těžší a někde se cílovým organizacím dokonce podařilo experimenty zcela zachovat. Stát přitom intervenoval minimálně. Autoři to vysvětlují právě rostoucí kontramobilizací ne-státních aktérů: organizace kontrahnutí podle nich postupem času poskytuje pomoc napadeným členům, koordinuje reakce, poskytuje zdroje, slouží jako platforma pro sdílení informací atd. Na základě zkušeností z předchozích konfliktů pomáhá napadeným skrýt existující slabé stránky a vyhnout se přehmatům. Toto vše není možné v situaci, kdy kontrahnutí absentuje nebo je sla-

bé. Právě proto se významné úspěchy hnutí podaří tak málo zopakovat i v pozdějších fázích cyklu.

Jasper a Poulsenová [Jasper, Poulsen 1993] považují konflikt hnutí-kontrahnutí za hru s otevřeným koncem. Za určitých okolností jsou to totiž hlavně strategická rozhodnutí organizací pod palbou kritiky, jež rozhodují o úspěchu hnutí. Poukazují na to, že hlavně v případě konfliktu bez ryze automatické intervence státu bychom měli věnovat pozornost strategickému rozhodování na obou soupeřících stranách.

Ačkoli státně-centrický přístup v perspektivě politických příležitostí stále převažuje, objevují se studie, které přesouvají akcent právě i na charakteristiky nestátních cílů protestu. Např. Walker, Martin, McCarthy [2008] se velmi podrobně zabývají rozdíly v repertoáru jednání sociálních hnutí v závislosti na slabých stránkách jejich cílů (stát, univerzity, korporace). Zdá se však, že jejich model je mnohem méně dynamický než u Jaspéra a Poulsenové, když opomíjí jejich koncept strategických přehmatů.

3.3. Konsenzuální versus konfliktní hnutí a jejich vliv na mobilizaci kontrahnutí

Nezbytnou podmínkou pro vznik hnutí i kontrahnutí je stav relativně otevřených politických příležitostí. Jestliže je dané téma „uzavřeno“ a situace skýtá malou naději na změnu, k mobilizaci (kontra)hnutí dojde jen velmi obtížně [Meyer, Staggenborg 1996]. Autoři jako příklad uvádějí restriktce proti kouření na veřejnosti v USA, které však měly i mezi kuřáky značnou podporu. I když se tabákový průmysl snažil podpořit vznik kontrahnutí, občanská opozice proti restrikcím zůstala velmi slabá a rozptýlená.

Pravděpodobnost zrodu a síla kontrahnutí tedy závisí na tom, zda iniciující hnutí je hnutím „konsenzuálním“, či „konfliktním“. V prvním případě skýtá hnutí značnou podporu veřejnosti a má většinou lokální charakter, v druhém případě hnutí svým většinou národním dosahem a značnou specifikací cílů generuje organizovanou opozici [McCarthy, Wolfson 1992].

Podstatným faktorem, který ovlivňuje percepci aktivit hnutí v očích veřejnosti, je definování jeho nepřítele. Každé hnutí progresivní i konzervativní povahy má svou „démonologii“ [Lakoff 2002] a v procesu generování kolektivní identity musí být schopno definovat hranice mezi příznivci, publikem a nepřáteli [Hunt, Benford, Snow 1994]. Proces definování odpůrců však má svá rizika, protože při neopatrném posunutí hranice odpůrců může vzrůst podpora protistrany, tedy i kontrahnutí. To pak může za určitých okolností ohrozit legitimitu hnutí. Dynamika tohoto procesu byla dosud studována velmi málo, jedním z ojedinělých pokusů je studie Crowleyové [Crowley 2009]. Na příkladu konsenzuálního hnutí proti domácímu násilí na ženách ukazuje, jak v určité fázi svého vývoje toto hnutí rozšířilo svou definici potenciálního násilníka na všechny muže v rozvodovém řízení. Opoziční hnutí za práva otců se pochopitelně cítilo dotčeno a jeho efek-

tivní mobilizace závisela na konstrukci rámce „špatně nastavených hranic“, resp. jejich posunutí zpět (*boundary-push back*). Podle Crowleyové není dosud jasné, jak efektivní tato strategie do budoucna může být (a v případě odporu proti konsenzuálnímu hnutí je vůbec otázka, do jaké míry může být dlouhodobě úspěšná), ale vybízí k dalšímu výzkumu strategie zpětného posouvání hranic a jeho společných rysů napříč různými druhy kontrahnutí.

4. Jak? Strategie a taktiky kontrahnutí

Zatímco v počátcích studia kontrahnutí byly určité strategie a taktiky považovány takřka za jejich definiční znaky, postupem času se ukázalo, že je problematické považovat určité formy protestu za výhradní „vlastnictví“ kontrahnutí. Jak už jsme připomněli v úvodu, tradiční představa insiderů-outsiderů, hnutí-kontrahnutí a jejich překryvu s obligátně používanými taktikami se stává empiricky problematickou [např. Werum, Winders 2001; Peleg 2000]. Nicméně dosavadní výzkum poskytuje alespoň určité hypotézy či zobecnění pro oblast kontrahnutí, zejména pokud jde o dynamiku vztahu hnutí-kontrahnutí. Akcent se pochopitelně přesouvá v závislosti na teoretickém zázemí, resp. na specifikách konkrétního kontrahnutí.

Popsat životní cyklus kontrahnutí v souvislosti s proměnou taktik se jako jeden z mála pokusil Mottl [1980]. Jeho model vývoje kontrahnutí má čtyři fáze:

1. Volební a intrainstitucionální rezistence vůči změně.
2. Mobilizace otevřeného protestu proti změně (pokud se změna zdá nevyhnutelná).
3. Transformace k militantní formě protestu (pokud je dosažení cílů blokováno).
4. Reinstytucionalizace (pokud kontrahnutí uspělo), nebo otevřená rezistence vůči změně (pokud je kontrahnutí potlačováno).

Podle Mottla tedy represe a vývoj politických příležitostí podstatným způsobem rozhodují o tom, do jaké míry dojde k militarizaci taktik kontrahnutí. Jak ale ukázaly pozdější studie a zkušenosti s kontrahnutími 70. a 80. let, množství faktorů rozhodujících o volbě taktik je pochopitelně mnohem větší. Shrňme si tuto diskusi prostřednictvím srovnání přístupů teorií mobilizace zdrojů, struktury politických příležitostí a rámování.

4.1. Teorie mobilizace zdrojů

Dlouhou dobu hlavní teoretické inspirace ke studiu kontrahnutí poskytovala teorie mobilizace zdrojů, která v souladu se svou orientací viděla v pozadí většiny strategií (kontra) hnutí snahu o eliminaci zdrojů protivníka. V případě akcí

zaměřených na protistranu Zald a Useem [Zald, Useem 1987] identifikovali jak u hnutí, tak kontrahnutí zejména *záškodnické akce*, *preventivní akce* a *přesvědčování a nábor protistrany*. Takové taktiky jako sběr informací a kompromitujících materiálů, snaha o eliminaci přístupu ke zdrojům, či vyličení protivníka v negativním světle mají v jejich pojetí především zvýšit náklady na mobilizaci protistrany či odradit příznivce i přihlížející veřejnost od účasti na protestu. Mezi *preventivní akce* zařazují taktiky zpochybňující morální kredit nepřítele a zmiňují i *přesvědčování a nábor příznivců protistrany*, které však považují za výjimečné a náročné na zdroje (nábor nezainteresované veřejnosti je v tomto ohledu snazší).

Příkladů těchto strategií je možné najít řadu. V konceptuálním rámci teorie mobilizace zdrojů je to např. studie Shupe a Bromleyho [Shupe, Bromley 1979], která popisuje inovaci strategie kontrahnutí proti náboženským sektám od drahého a pololegálního de-programmingu (jakési „terapie“ členů hnutí) právě k diskreditujícím akcím. Efektivní generování nepřátelské atmosféry vůči náboženským sektám způsobilo jejich organizacím značné problémy s fundraisíngem a nepodařilo se jim naplnit jejich cíl. Dobře popsána je strategie odpůrců scientologie v počátcích vývoje internetu [Peckham 1998]. Zveřejněním „tajných“ scientologických textů na internetu kontrahnutí znesnadnilo této církvi mobilizaci hned v několika ohledech: eliminací finančních zdrojů a zvýšením nákladů na mobilizaci (scientologické materiály doposud nebyly volně dostupné, tržby z jejich prodeje představovaly významný zdroj, potenciální příznivci si mohou levně a rychle texty stáhnout, tudíž budou těžko investovat čas a peníze do „zasvěcení“), zpochybněním morálního kreditu i vytvářením negativního obrazu.

Poměrně dobré konceptuální schéma ke studiu strategií hnutí-kontrahnutí přinesl Kent [1990], který myšlenku deprivace zdrojů protivníka z teorie mobilizace zdrojů propojil s teorií *labellíngu* ze sociologie deviací. Podle něj je obecně nejrozšířenějším nástrojem deprivace zdrojů nepřítele právě nálepkování. Zcela v konstrukcionistickém duchu vyvozuje, že nezáleží na objektivních charakteristikách jednání aktérů konfliktu. V jejich vzájemné interakci může být stejná akce v závislosti na „úhlu pohledu“ definována zcela protikladně. Např. již zmiňovaný „de-programming“ je odpůrci sekt rámován jako „terapie“, zatímco náboženskými sektami jako neústavní „omezování svobody náboženského přesvědčení“.

Pozitivní (v případě vlastní skupiny) a negativní (v případě protivníka) nálepkování probíhá podle Kenta v sedmi základních dimenzích: *morální normativita* (tedy standard, kterým se poměruje chování jiných a znamená relativně nejlepší přístup ke zdrojům), *tolerovatelná legitimita/netolerovatelná legitimita*, *tolerovatelné/netolerovatelné nekrimální jednání* a *tolerovatelné/netolerovatelné kriminální jednání*. Autor uvádí v rámci těchto dimenzí množství konkrétních taktik a příkladů, podstatné však je, že tyto nálepky odlišuje různým potenciálem přístupu ke společenským zdrojům: oponentům jde o to diskurzivně „přesunout“ nepřítele do vzdálenější kategorie (od morálního standardu až směrem k netolerovatelnému kriminálnímu jednání), protože to zároveň znamená eliminaci jeho zdrojů.

Zastavme se pouze u první dimenze, snahy o zajištění obrazu vlastní „morální normativity“. Kent zde mezi základní taktiky zařazuje snahu o uznání ze

strany státu (např. ziskem statutu neziskové organizace), či potvrzení ze strany názorových autorit v dané aréně (např. náboženské, vědecké). Ale zmiňuje i taktiku popření vlastních ideologických kořenů: např. některé skupiny mohou na veřejnosti zastříti své náboženské zázemí a posilovat dojem napojení na sociálně akceptované struktury a praktiky, např. vědy, trhu, medicíny, psychoterapie apod. [Kent 1990].

Zejména spojení s osvícenským pojetím vědecké „objektivity“ má stále svou sílu. Kent uvádí příklad duchovního obrozenského hnutí (*Spiritual Regeneration Movement*), které potlačilo svou náboženskou rétoriku a techniku transcendentní meditace obhajovalo vědeckými termíny a stovkami sympatizujících studií. V případě environmentální problematiky lze poukázat na fakt, že o depolitizaci (expertizaci) politických argumentů usilují obě strany konfliktu, tedy jak environmentální hnutí [Yearley 1992], tak jeho opozice v podobě kontrahnutí [Zehr 2000; Jacques 2009]. Pochopitelně, že podle Kentova schématu se oponenti snaží protistranu z kategorie morálního standardu odsunout: antienviromentalisté v USA tak např. zavedli velmi efektivní termín „junk-science“ (pavěda) k negativnímu nálepkování výzkumu, který popírá jejich tvrzení [McCright, Dunlap 2000].

4.2. Struktura politických příležitostí

Hlavní myšlenkou teorie politických příležitostí je představa, že aktivisté si nevybírají své cíle, strategie a taktiku ve vzduchoprázdnu. *Jednání* aktérů je nejobecněji vysvětlováno politickým kontextem a pravidly hry, tedy *strukturou* [Meyer 2004]. Kontextuálních proměnných přitom bývá zmiňována celá řada, včetně aktivit oponentů, tedy např. kontrahnutí [McAdam 1983; Fetner 2001; Andrews 2002; Rohlinger 2002].

Meyer a Staggenborgová [Meyer, Staggenborg 2008] identifikovali tři hlavní složky strategie, které se mění v závislosti na vývoji politických příležitostí a kritických událostech: *volba arén, taktiky a požadavky*. Autoři na příkladu příznivců a odpůrců reprodukčních práv v USA ukázali, že v daném okamžiku relativně dominující strana rozhoduje o ohnisku a rámování konfliktu. Naopak v situaci dlouhotrvajícího konfliktu bez významných úspěchů některé ze stran či podstatných kritických událostí artikuluje hnutí a kontrahnutí své požadavky a rámce relativně nezávisle na sobě. Ve své dřívější práci [Meyer, Staggenborg 1996] mají rovněž za klíčovou otázku „těsnosti spojení“ hnutí a kontrahnutí. Jinak řečeno, do jaké míry je agenda, taktiky a volba arény podmíněna jednáním oponenta: čím větší vliv má hnutí na strategické jednání oponenta, o to „těsnější“ spojení jde. Ruku v ruce s volbou arény jde i např. organizační forma hnutí/kontrahnutí, protože pravidlům hry dané arény je třeba se většinou organizačně přizpůsobit k efektivnějšímu prosazování cílů.

Ke konvergenci taktik tak dochází zejména v situaci dominujícího aktéra konfliktu a relativní exkluzivity jedné z arén [Meyer, Staggenborg 1996]. Vznik

organizovaného kontrahnutí přitom může pro hnutí znamenat (s vidinou hrozby) příležitost k mobilizaci zdrojů a politické aktivity sympatizantů. Jak se ukázalo v některých případech, k tomuto „otevření příležitosti“ ale pro hnutí dochází jen v omezeném segmentu témat, která jsou aktuálně pod palbou kontrahnutí, a není jednoduché hrozby kontrahnutí využít k otevření jiných témat agendy hnutí [Fetner 2001].

Obě strany konfliktu musí být schopny taktické inovace [McAdam 1983] a „momentu překvapení“ [Peleg 2000]. Existence zřetelného a organizovaného kontrahnutí v tomto ohledu nutí hnutí „zůstat ve střehu“ a brání jeho demobilizaci [Meyer, Staggenborg 1996]. Kontrahnutí musí být schopno flexibilně neutralizovat akce hnutí. Právě proto Peleg [2000] kritizuje Meyera a Staggenborgovou za to, že přeceňují relativní exkluzivitu arén jednání oponujících si stran. Podle něj si žádná ze stran konfliktu nemůže se změnou arény dovolit zcela opustit arénu stávající. Domnívám se však, že tato kritika není úplně korektní. Meyer a Staggenborgová po zkušenostech z historie konfliktu ohledně reprodukčních práv v USA vyvozují, že organizátoři opouštějí arénu tehdy, když je zcela nakloněna jejich cílům a bylo by zbytečné v ní nadále plýtvat zdroji. Jde např. o situaci, kdy elitní spojenci přijmou agendu hnutí/kontrahnutí za svou a v dané aréně se o ni sami zasazují [Meyer, Staggenborg 1996: 1648]. Peleg [2000] oproti tomu popisuje empiricky specifický příklad dvou, co do zdrojů vyrovnaných soupeřů, z nichž žádný nemá pozitivní vazby na stát.

4.3. Teorie rámců: rámování, kontrarámování, re-rámování

„Zprostředkujícím článkem mezi příležitostmi, organizací a jednáním jsou sdílené významy a definice, které lidé přikládají své situaci.“ [McAdam, McCarthy, Zald 1996: 5]. V jádru úvah autorů, kteří stáli u vzniku perspektivy „procesů rámování“ a „rámců kolektivního jednání“ [Snow, Benford 1988; Snow, Rochford, Worden, Benford 1986 atd.], tkví přesvědčení, že ideje a významy nejsou automatickým produktem strukturálních tlaků či nahodilých událostí. Naopak hnutí jsou nově nazírána jako „aktéři aktivně zúčastnění na produkci a předkládání významu stoupencům, odpůrcům a přihlížejícímu publiku“ [Benford, Snow 2000: 613]. Je zdůrazňováno, že se jedná o vědomou, aktivní a strategickou činnost. Výsledkem této produkce významů jsou „rámce kolektivního jednání“ – na jednání orientovaný soubor přesvědčení a významů, který podněcuje a legitimizuje aktivity a kampaně organizací sociálních hnutí [Benford, Snow 2000: 614].

Je zřejmé, že vyjednávání „vize reality“ je nikdy nekončící proces, ve kterém hnutí není osamoceno: např. Benford a Snow [Benford, Snow 2000] hovoří o výzvách v podobě kontrarámců (opONENTI hnutí, publikum, média), interpretačního boje v rámci samotného hnutí a dialektiky rámců a událostí. Boj o výslednou podobu rámce kolektivního jednání probíhá tedy jak na interní úrovni organizace sociálního hnutí [Benford 1993], tak v konfliktu s externími aktéry [McAdam,

McCarthy, Zald 1996], mezi něž mimo stát a různé iniciativy ve veřejné sféře patří také kontrahnutí, které „veřejně podřívá hnutím vytvářené diagnostické a prognostické rámce“ [Benford, Snow 2000: 626].

Rámce kolektivního jednání se liší svým potenciálem rezonance v širším diskurzivním prostředí [Snow, Benford 1988], což je faktor, který do značné míry rozhoduje o tom, zda mobilizace sympatizantů bude úspěšná. Míra rezonance rámce v prostředí je přitom ovlivněna především jeho konzistencí, empirickou kredibilitou a kredibilitou jeho mluvčích [Benford, Snow 2000]. Je pochopitelné, že zatímco hnutí se snaží kredibilitu svých rámců, jejich konzistenci atd. udržet, oponující hnutí se snaží o opak, tedy o jejich zpochybnění. Kontrahnutí tak může být hrozbou jak pro mobilizaci konsenzu, tak pro mobilizaci k jednání [Klandermans 1984, 1988].

Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003] upozorňují, že je třeba odmítnout lineární model, v němž je vyřčený rámec prostě jen přijat, nebo odmítnut. Příkladem je spíše k tezi, že jde o interakční proces, v němž spojenci a odpůrci přikládají rámcům nové významy či podřívají staré symboly. Takto vzniklé definice jsou iniciujícím hnutím opět redefinovány. Autoři tak identifikují dva typy procesů relevantních pro interakci hnutí a kontrahnutí: kontrarámování (*counterframe*) a re-rámování (*reframe*).

Oba procesy lze pochopitelně oddělit pouze analyticky a nelze je v daném okamžiku připsat jen jedné straně konfliktu (již vzhledem k problematickému rozlišení hnutí-kontrahnutí při déle trvajícím souboji, viz výše). Nicméně představují dobrý nástroj pro analýzu proměny rámování problému při interakci konfliktních stran.

4.3.1. Kontrarámování

Kontrarámování autoři perspektivy již dříve definovali jako snahu „odrazit, vyvrátit nebo neutralizovat osobní či skupinové mýty a s nimi spojené výklady reality nebo interpretativní rámce.“ [Benford 1987: 75] Opozice generující kontrarámce přitom nemusí nutně nabývat podoby organizovaného kontrahnutí (může jít o různé státní instituce, oponující publikum, média atd.).

V návaznosti na své dřívější práce [Snow, Benford 1988] tematizující základní momenty generování rámců kolektivního jednání (diagnostické, prognostické a motivační rámování) identifikují Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003] čtyři základní strategie kontrarámování. Jde o:

- a) popření problému,
- b) kontraatribuci,
- c) kontraprognózu,
- d) útok na charakter hnutí a jeho členy.

K primárním rysům rétoriky kontrahnutí patří snaha o *popření problému* předkládaného iniciujícím hnutím, či alespoň jeho dedramatizace [viz též Hil-

gartner, Bosk 1988]. Příkladem budiž antienvironmentální hnutí, jehož některé odnože popírají samotnou existenci globálního oteplování [McCright, Dunlap 2000]. Tato strategie má svou paralelu i v českém prostředí¹ a jedním z jejích prostředků je produkce alternativních výzkumů či opozitní interpretace výzkumů stávajících. Popření problému zpochybňuje smysl existence hnutí, s konsekvencemi pro identitu jeho sympatizantů. Ti pak mohou být vykresleni jako „špatně informovaní, iracionální nebo falešní“ [Benford, Hunt 2003: 163].

V případě *kontraatribuce* oponenti hnutí uznávají existenci sociálního problému, ale předkládají alternativní vysvětlení toho, kdo je za něj zodpovědný; cílem je odvrácení pozornosti od proklamovaných příčin. Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003] na příkladu hnutí za jaderné odzbrojení ilustrují tuto strategii jak na pravé, tak levé části politického spektra: v prvním případě byla za příčinu zbrojení identifikována „hrozba sovětského impéria“, v druhém „třídní konflikt“.

S kontratribucí úzce souvisí *kontraprognoza*, neboť v případě zpochybnění příčiny problému je často odmítán i způsob jeho řešení (prognózy). Například v případě, že se antienvironmentalisté shodnou s environmentalisty na identifikaci problému změny klimatu a jeho příčinách (což nebývá časté, ale v některých interpretacích možné), neztotožňují se s receptem na jeho řešení; oproti regulacím a globálním dohodám typu Kjótského protokolu volají po deregulaci a prohloubení tržních mechanismů.

Útok na charakter hnutí a jeho členy má za cíl je na veřejnosti diskreditovat, zpravidla odhalováním „pravých příčin“ jednání aktérů hnutí. V případě amerického antienvironmentálního hnutí bývá tento kontrarámec identifikován v podobě útoku na mainstreamový výzkum klimatu a jeho infrastrukturu: podle této interpretace je skutečnou motivací environmentalistů snaha zabezpečit trvalý přísun zdrojů do akademického výzkumu klimatu (tedy grantů, dotací apod.) [McCright, Dunlap 2000].

Uvedené kontrarámce jsou však ještě na poměrně velké úrovni obecnosti. Objevily se nicméně i pokusy o konkrétnější specifikaci kontratvrzení/kontrarétoriky, kam patří hlavně známá typologie Hirschmana [Hirschman 1991] a v konstruktivistické perspektivě sociálních problémů pak studie Ibarry a Kitsuseho [Ibarra, Kitsuse 1993].

Ibarra a Kitsuse [Ibarra, Kitsuse 1993] mají za to, že ve struktuře kontrarétoriky lze rozlišovat tvrzení podle toho, zda zpochybňují definici sociálního problému, výzvy k jednání, nebo oboje. Na tomto základě hovoří o dvou typech kontrarétorických strategií: *souhlasné* a *nesouhlasné*. V prvním případě mluvčí uznávají existenci problému, ale z různých důvodů nesouhlasí se způsobem řešení, v druhém případě je odmítnuta samotná definice problému, a tedy i jeho způsob řešení. V případě aplikace na oblast interakcí sociálních hnutí-kontrahnutí se

¹ V koncentrované podobě je konečně shrnuta např. v knižní produkci think-tanků typu Centra pro ekonomiku a politiku, jež v době diskusí o změnách klimatu vydávalo publikace s názvy jako „Globální oteplování – Realita nebo bublina?“, „Zelená apokalypsa – Průvodce eko-strachem přelomu milénia“, nebo „Globální oteplování – fakta místo mýtů“.

Tabulka 1. Typologie kontrarétoriky

Souhlasná kontrarétorika (uznává existenci problému, nesouhlasí s řešením)	Nesouhlasná kontrarétorika (odmítá definici problému)
Naturalizace – jde o přirozený stav, nelze s tím nic dělat	Antipatterning – nejde o skutečný sociální problém, ale o izolované incidenty, nešťastnou souhru náhod
Kontrarétorika nákladů – změna daného stavu by byla příliš nákladná, je jednodušší se situaci přizpůsobit	Vyprávění historky – zpochybnění obecnosti problému uvedením konkrétního opozitního příběhu
Prohlášení o neschopnosti – uznáváme existenci problému, ale nic s ním nezmůžeme (nemáme zdroje, schopnosti, znalosti...)	Kontrarétorika neupřímnosti – definice problému je podezřelá kvůli „agendě v pozadí“ – ve skutečnosti jde aktivistům o kariéru, moc, prestiž...
Perspektivismus – máte právo na svůj názor	Kontrarétorika hysterie – hodnocení stavu věcí není založeno na seriózních argumentech, ale „emocionálních“, „iracionálních“ faktorech
Taktická kritika – uznává definici problému, ale nesouhlasí s použitými prostředky aktivistů	

Zdroj: autor podle Ibarra, Kitsuse [1993: 42–47].

specifické taktiky v rámci těchto strategií liší i potenciálem ke kompromisnímu vyjednávání.

Z důvodu přehlednosti shrnuji strategie a taktiky kontrarétoriky v tabulce 1. Použité výroky jsou parafrází definic autorů.

Ať jde o souhlasnou, nebo nesouhlasnou kontrarétoriku, většinou mívá její argumentace formu „Ano, ale...“, a vnáší tak do situace vlastní odstíny významu problému [Ibarra, Kitsuse 1993]. Jestliže jde o nesouhlasnou kontrarétoriku, kdy je zpochybňována sama reálnost sociálního problému (*antipatterning*, vyprávění historky, kontrarétorika neupřímnosti, kontrarétorika hysterie), je manévrovací prostor k vyjednávání oponujících stran velmi úzký. V případě souhlasné rétoriky, kdy je uznávána existence sociálního problému, je potenciál ke kompromisu větší. Platí to hlavně o taktické kritice, která je k aktivistům nejméně nepřátelská a problém vidí spíše v použitých „radikálních“ prostředcích než v samotné definici problému. Umírněné organizace v rámci sociálního hnutí mohou být v tomto případě znepokojeny hlasitou radikální menšinou, protože může generovat opozici (kontrahnutí) vůči hnutí jako celku [Meyer, Staggenborg 1996]. Existence radikálních frakcí v rámci hnutí ale zároveň umožňuje umírněnějším organizacím zaujmout vůči opozici/státu roli „rozumných vyjednavců“ a dosáhnout

pak výraznějších změn institucionálními prostředky [Dryzek et al. 2003]. Poměrně častá je kontrarétorika nákladů, která tvrzení hnutí podrývá poukazem na velké náklady zamýšleného řešení. Ochranná ekologická politika je tak např. považována za zdroj zpomalování ekonomického růstu a růstu nezaměstnanosti, antidiskriminační legislativa pak za „obrácený rasismus“. Typickou bývá výzva k explicitní analýze nákladů a výnosů navrhovaného řešení [z antienviromentálních pozic viz Lomborg 2008, nebo analýza McCright, Dunlap 2000].

4.3.1. Re-rámování

Existence organizovaného kontrahnutí znamená pro sociální hnutí příležitosti (vidina hrozby usnadňuje mobilizaci a konflikt upírá k tématu pozornost), ale také určitá omezení, především v podobě nebezpečí ustrnutí v reaktivní pozici bez schopnosti udávat společenskou agendu [Meyer, Staggenborg 1996]. Projevuje se to i v generování rámců kolektivního jednání, které se musí umět vyrovnat s kontrarámci protistrany. Tlak kontrahnutí může uvnitř hnutí vyvolat rozpory ohledně rámování problému [Benford 1993]. Schopnost hnutí se s kontrarámci vyrovnat je však klíčová, protože necitlivost vůči nim podrývá rezonanci vlastních rámců a je počátkem pozdějšího neúspěchu [Dugan 2004].

Veřejně artikulované kontrarámce vyvolávají v řadách hnutí odezvu v podobě interpretační aktivity označované nejčastěji jako re-rámování, které bylo definováno jako snaha „odvrátit, potlačit nebo omezit potenciální škody, které kontrarámce oponentů působí dosavadním tvrzením nebo rysům hnutí“ [Benford, Hunt 2003: 169]. Výzva v podobě kontrarámce staví hnutí do defenzivní pozice, přinejmenším dočasně, ale na druhé straně je také nutí artikulovat své prognózy mnohem důkladněji, než by tomu bylo v případě neexistence kontrahnutí [Benford, Snow 2000].

Nutnost redefinovat problém ve střetu s kontrarámci je patrná jak uvnitř hnutí (např. v interní komunikaci hnutí, kdy vůdci re-rámují problém tak, aby umožňoval mobilizaci jednání již sympatizujících členů [McCaffrey, Keys 2000]), tak navenek (ve veřejném prostoru, v médiích, kde hnutí i kontrahnutí usilují o přízeň publika a nové sympatizanty, např. [Rohlinger 2002; Dugan 2004]). Vůdci hnutí se pak při strategickém (re) rámování ocitají v obtížné situaci, protože publikum a elity mohou vyžadovat jiné rámce než základna hnutí – např. některé frakce hnutí mohou vyžadovat radikálnější odezvu na kontrarámce, než by odpovídalo náladám publika [Meyer, Staggenborg 1996].

Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003] identifikují pět základních strategií re-rámování. Jde o:

- a) ignorování,
- b) klíčování,
- c) přijmutí,
- d) distancování,
- e) kontrapomlouvání.

Ignorování představuje relativně častou, vědomou strategii hnutí v situaci, kdy jeho protagonisté cítí, že reakce na kontrarámce by mohla upřít ke kritice nepatřičnou pozornost, nebo by nějak riskovali vlastní kredibilitu.

Klíčování v případě teorie sociálních hnutí znamená, že „aktéři hnutí reformulují tvrzení protivníka takovým způsobem, aby získala nový význam, který podrývá nebo stojí v opozici vůči významu původnímu“ [Benford, Hunt 2003: 170]. Autoři uvádějí příklad amerických mírových organizací, které ke konci studené války reformulovaly pojem „národní bezpečnost“ tak, aby ji učinily přímou zodpovědností vlády, a rovněž jej rozšířily tak, aby zahrnoval i jiné aspekty než jen výdaje na zbrojení (např. ekonomický růst, kvalitu životního prostředí, mezinárodní spolenectví).

Přijmutí (*embracing*) je třetím způsobem re-rámování opozitních kontrarámců. Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003: 172] s odkazem na Goffmana přijmutí definují jako „přijmutí a potvrzení připsané kolektivní identity outsidera“. Nejde však o bezvýhradní přijmutí protivníkem připsané (negativní) identity, autoři upozorňují, že kontrarámec je sice přijat, ale zároveň „poopraven a doplněn“, proto je tato strategie často kombinována s již uvedeným klíčováním a výsledkem je transformace původního významu kontrarámce. Autoři uvádějí příklad z interview s americkými mírovými aktivisty, kteří na hypotetickou otázku: „Někteří lidé by mohli říci, že míroví aktivisté podkopávají pozici USA ve světě. Jak byste reagovali?“ odpověděli přijmutím rámce (tedy, že s tvrzením souhlasí), ale zároveň význam posunuli hypotézou, že pokud „pozice naší země ve světě bude oslabena, přinese to globální ekonomickou spravedlnost (...). Co je na tom špatného?“ Přijmutí je tak prostředkem, jak využít rezonance zakořeněných společenských hodnot (patriotismus, svoboda individua, tržní ekonomika) ve svůj vlastní prospěch.²

Distancování pak znamená odmítnutí identity, která byla hnutí připsána opozitním rámcem kontrahnutí. Benford a Hunt v této souvislosti zmiňují americké socialistické organizace, které odmítaly opoziční rétoriku spojování *jakéhokoli* socialismu s jeho sovětskou variantou poukazem na deformaci socialismu v Sovětském svazu a tvrzením, že sovětská verze ideologie nepředstavuje „pravý“ socialismus.

Kontrapomlouvání je pak strategií často spjatou s klíčováním. Jde o podrývání kontrarámce útokem na domnělé vlastnosti protistrany (jako kompetence, „skryté motivy“).

Na úrovni interní komunikace sociálního hnutí se strategie re-rámování pokusili klasifikovat McCaffrey a Keysová [McCaffrey, Keys 2000].³ V newslette-

² Benford a Hunt [Benford, Hunt 2003] proto upozorňují, že jde o koncept podobný tomu, který Snow et al. [1986: 469] nazývají strategií „zesílení hodnot“ (*value amplification*).

³ Oni sami ale hovoří o kontrarámování, ačkoli jimi myslí „odpovědi organizace sociálního hnutí na ideologické výzvy protivníků“, což by odpovídalo spíše „re-rámování“ [Benford, Hunt 2003]. V poznámkách ke své práci zdůrazňují, že jimi uváděné strategie rámování

rech vybrané feministické organizace, které byly určeny jejím „papírovým“ členům, identifikují tři (empiricky neoddělitelné) strategie, kterými se vedení hnutí snažilo odolávat ideologickým výzvám kontrahnutí, a zabránit tak jak podryvání mobilizace konsenzu, tak mobilizace k jednání u svých příznivců.⁴ Jde o:

- a) polarizaci-zostuzení (*polarization-vilification*),
- b) odhalení rámce (*frame debunking*),
- c) záchranu rámce (*frame saving*).

Prostřednictvím *polarizace* je situace definována v termínech „my versus oni“, tedy v silně černo-bílé podobě. Související strategie *zostuzení* ztělesňuje snahu o diskreditaci protivníka jeho vylíčením v extrémně negativním světle (např. jako „fanatiky“), což umožňuje vyzdvihnout vlastní morální převahu.

Odhalení rámce představuje strategii, v níž se hnutí snaží zhodnotit vlastní ideologii diskreditací ideologie protivníka. Např. feministické a „pro-choice“ organizace nálepkovaly příznivce omezení reprodukčních práv jako „anti-choice“, aby zdůraznily jejich represivní a konzervativní charakter a zpochybnily jejich rámec „ochrany života“ (*pro-life*).

Záchrana rámce představuje snahu organizace sociálního hnutí obnovit kredibilitu rámce, který byl zpochybněn či demaskován. Tak např. tvrzení konzervativní pravice, že ženy vede k interrupci jejich zřídnost či lehkovážnost, oponovaly feministické organizace zdůrazňováním vážných ekonomických důvodů, možností znásilnění, incestu apod. [McCaffrey, Keys 2000].

V návaznosti na uvedenou typologii re-rámování identifikovali Lio, Melzer a Reesová [Lio, Melzer, Rees 2008] ještě další, specifickou formu transformace, kterou nazývají *přivlastnění rámce* (*frame appropriation*). Definují ji jako „proces, jehož prostřednictvím jsou prvky dříve vytvořeného rámce kolektivního jednání selektivně vypůjčeny a aplikovány na nový kontext... proces, kdy hnutí selektivně užívají pro vlastní účely rámce kolektivního jednání oponujícího hnutí nebo politické skupiny“ [op. cit.: 10]. Tuto strategii autoři ilustrují vlastním výzkumem hnutí English Only (kontrahnutí stojící v opozici vůči požadavkům na bilingvní školství a práva imigrantů) a National Rifle Association (kontrahnutí vůči snahám o regulaci držení zbraní, které se zasazuje o práva jejich držitelů).

V obou případech jde o organizace blízké americké konzervativní pravici. K zajištění další podpory (v liberální části spektra i u imigrantů) však využívají dominantní rámec občanských práv (*civil rights master frame*), který je historicky spojován spíše s hnutími liberální povahy. English Only tak obhájuje restriktce vůči imigrantům a výsadní postavení angličtiny rétorikou občanských práv etnických

nejsou využívány výhradně hnutím v reakci na kontrahnutí. Hnutí i kontrahnutí totiž běžně modifikují své strategie a rétoriku dle vývoje konfliktu a tvrzení opozice [McCaffrey, Keys 2000: 58].

⁴ Adresáti oběžníků již demonstrovali svou oddanost tím, že se do organizace přihlásili. Další úsilí vůdců hnutí směřuje k jejich motivaci k další akci.

menšin – přísnější lpění na znalosti dominantního jazyka podle kontrahnutí posílí rasovou rovnost a umožní imigrantům vzestupnou mobilitu. Podobně National Rifle Association sami sebe definují jako „bojovníky za svobodu“ a přirovnávají se k hnutí za občanská práva 50. a 60. let 20. století [Lio, Melzer, Reese 2008].

Strategie přivlastnění rámce není nijak neobvyklá. Pozorovat ji můžeme u rasistických hnutí, jejichž protagonisté nazývají bělochy „menšinou“, která je v důsledku afirmativní akce diskriminována [Berbrier 1998], u antifeminismu, který tvrdí, že je to ve skutečnosti on, kdo je „skutečným“ obráncem práv žen [např. Marshall 1985; Chafetz, Dworkin 1987], či u anti-environmentálních think-tanků, které prosazují použití DDT a západního modelu kapitalismu v afrických zemích s poukazem na zájem o zlepšení životních podmínek jejich obyvatel [Jacques 2009].

5. S jakým výsledkem?

Efekty a konsekvence jednání sociálních hnutí byly do nedávna značně přehlíženou oblastí studia, což je překvapivé přinejmenším proto, že za hlavní program sociálních hnutí bývá obecně považována sociální změna [Giugni 1998]. Když se v roce 1999 Giugni [1999] et al. ve sborníku *How Social Movements Matter* pokusili toto bílé místo v sociologické teorii i výzkumu doplnit, vědomě se věnovali hlavně progresivním hnutím. Zdá se, že efektům působení kontrahnutí je věnována (na rozdíl od jejích strategií, zrodu či dynamiky) minimální pozornost, přestože jde o problematiku jen těžko oddělitelnou od samotného procesu působení sociálních hnutí. Následující pasáž nemá za cíl toto pochybení napravovat. Chtěl bych jen naznačit otázky, které by pro výzkum efektů působení kontrahnutí mohly být relevantní.

Není třeba se zde zabývat všemi problémy stanovení kauzality mezi akcemi hnutí a pozorovatelnými změnami ve společnosti [diskuse např. Giugni 1998, 1999; Kriesi et al. 1995]. Jako u jiných aspektů sociálních hnutí, i zde hrál po dlouhou dobu významnou roli dominující výkladový rámec teorie mobilizace zdrojů. V tomto stadiu identifikoval Giugni [1998] dvě hlavní linie studia: a) otázka vlivu různých organizačních proměnných na úspěch hnutí, b) efektivita disruptivních a násilných taktik. V obou oblastech se stala pravděpodobně nejvlivnější Gamsonova kniha *The Strategy of Social Protest* [Gamson 1975], v níž analýzou 53 vybraných organizací sociálních hnutí mezi lety 1800–1945 došel k závěru, že úspěšnější byla hnutí s úžeji vymezenými cíli, která využívala selektivních incentív, disruptivních až násilných taktik a měla byrokratickou, centralizovanou organizační strukturu.

V souladu s obecnějším trendem ve studiu sociálních hnutí se posléze přesunula pozornost k externím proměnným, tedy kontextu, ve kterém se hnutí pohybují. Giugni [1998] zde zařazuje zejména dvě oblasti studia: a) vliv působení sociálního hnutí na změny ve veřejném mínění (tedy např. vliv na percepci urči-

tého tématu) a b) studium struktury politických příležitostí různého druhu, jež slouží jako „filtr“ úspěchu hnutí. Zejména s vývojem modelu politického procesu se přistoupilo ke komparativním analýzám politických příležitostí v různých zemích a jejich vlivu na posílení/oslabení pozice hnutí (v tomto výkladovém rámci se pohybují např. Kriesi et al. [1995] při analýze dopadu jednání nových sociálních hnutí v západní Evropě).

Možná cesta ke studiu efektů působení sociálních hnutí je v kategoriích úspěchu-neúspěchu, tj. snaha o stanovení podmínek, za kterých je protest úspěšný, či naopak selže. Pod vlivem teorie mobilizace zdrojů a modelu politického procesu bylo vůbec nejčastějším scénářem podobných studií porovnání deklarovaných cílů (programu) organizací sociálních hnutí a efektů v oblasti *policy* (např. změna legislativy či jiné indikátory). Jak upozorňuje Giugni [1999], orientace na úspěch-selhání skýtá nicméně jistá rizika:

- a) tento přístup pracuje s hnutím jako s homogenní entitou, organizace hnutí však mají různé cíle, strategie i kritéria úspěchu,
- b) „úspěch“ má vedle objektivní stránky i subjektivní rovinu, stejná akce může být účastníky a pozorovateli vnímána různě,
- c) důraz na úspěch přeceňuje záměry aktérů hnutí; konsekvence mohou být mnohem širší než stanovené cíle, navíc i nezamýšlené či kontraproduktivní.

Asi nejznámější operacionalizaci úspěchu hnutí přinesl Gamson [1975], který úspěch rozložil na dvě složky: zisk nových výhod (zde jako míra realizace explicitně stanoveného programu) a akceptace organizace sociálního hnutí jako legitimní reprezentace zájmů.

Když Amenta a Young [Amenta, Young 1999] uvažovali o konceptuálním a metodologickém rámci výzkumu efektů hnutí, museli se vypořádat i s touto „standardní“ definicí. Sami Gamsonův přístup nepovažují za šťastný hned z několika důvodů: především formální diskurz a plány dané organizace sociálního hnutí nemusí reprezentovat spektrum výzev celého sociálního hnutí. Programově založená analýza je poměrně jednoduchá, ale opomíjí formálně nevyslovené cíle hnutí a také nezamýšlené důsledky jeho působení. Autoři se také domnívají, že program organizací sociálních hnutí často poskytuje výhody hlavně jeho vůdcům a formálním členům. Analýza vlivu hnutí se však nemůže omezovat na zisk výhod jen pro aktivisty organizace, ale musí pracovat s celou potenciální cílovou skupinou (*constituency*) hnutí a dopadem na ni. Amenta a Young [op. cit.] proto při stanovení efektů hnutí pracují s „kritériem kolektivního prospěchu“.

Znamená to, že na rozdíl od Gamsona autoři nepovažují za podstatné kritérium akceptace reprezentantů hnutí a pracují pouze s kritériem zisku nových výhod. „Kolektivním prospěchem“ pak mají na mysli „kolektivní výhody, z nichž je obtížné vyloučit členy skupiny“ [op. cit.: 40]. Kritérium kolektivního prospěchu má své metodologické implikace. Při stanovování efektů hnutí je podle nich třeba:

- a) stanovit cílovou skupinu hnutí, tedy skupinu, již hnutí reprezentuje, a na kterou tedy akce hnutí mohou mít výrazný dopad (zisky, ale i ztráty či represe),
- b) stanovit potenciální kolektivní zisky pro takto stanovenou skupinu (např. pokud jsou cílovou skupinou průmysloví dělníci, může jít o kratší pracovní dobu, zlepšení pracovních podmínek či bezpečnosti práce, hmotné i nehmotné benefity),
- c) odhadnout změny v kolektivních ziscích v daném časovém období,
- d) oddělit vliv hnutí na kolektivní zisky vymezené skupiny od vlivu jiných proměnných (stát, kontrahnutí, širší ekonomické a společenské vlivy).

Tento postup samozřejmě skýtá jisté obtíže (už jen stanovení cílové skupiny může být obtížné), ale podle autorů vnáší do studia efektů hnutí jistý řád a umožňuje oddělit kolektivní prospěch od programu, který je potenciálním prostředkem k dosažení cílů či od cílů, jejichž vztah ke kolektivnímu prospěchu je jen neurčitý [op. cit.: 41]. Model politického procesu se zabývá především efekty výzev vůči státu [např. Kitschelt 1986], které je možné také poměrně snadno měřit. Nicméně za pomoci zmiňovaného metodologického postupu lze stanovit i vliv na cíle mimo stát (např. korporace, univerzity a výzkumné instituce) či kulturní dopad (např. generování nových kolektivních identit, transformace ideologií, populárního diskurzu nebo praktik etablovaných institucí).

Domnívám se, že „kritérium kolektivního prospěchu“ lze dobře použít i při výzkumu efektů kontrahnutí, ovšem s přihlédnutím k některým specifikům.

Stanovení cílové skupiny, jež požívá výhod (ale i ztrát) z akcí kontrahnutí, může být obtížné, protože některá kontrahnutí nemají skutečné „grass roots“ zázemí, ale jsou frontovými skupinami, generovanými např. průmyslovými korporacemi [Beder 2002]. K tomuto málo rozvíjenému bodu se vrátím v části Diskuse.

Oddělit vliv sociálního hnutí od působení jiných aktérů je obtížné. V případě kontrahnutí může jít o krok ještě obtížnější, především tehdy, kdy jsou zájmy kontrahnutí identické se zájmy státu či autorit (což je při napojení na jejich zdroje relativně časté). Amenta a Young [Amenta, Young 1999] v případě studia efektů sociálního hnutí vyzývají ke komparativní analýze (např. mezinárodní), protože variace dopadů v různých ekologických jednotkách (zemích) může napomoci kauzálnímu vysvětlení. Komparativní design by byl užitečný i při studiu efektů kontrahnutí, nicméně zatím téměř chybí (k tématu se vrátím v části Diskuse).

Ačkoli kontrahnutí nelze považovat pouze za reaktivní (jejich cílem může být i *změna*), významným dopadem působení kontrahnutí zůstává *neutralizace* procesu změny (iniciované např. sociálním hnutím). Zabránění změně (jako efektu kontrahnutí) může být obtížně prokazatelné, ale není nemožné. Podle Mottla [Mottl 1980] může být projevem takové stabilizace situace přetrvávající koexistence obou aktérů konfliktu (hnutí i kontrahnutí) uvnitř byrokratických institucí (např. státního aparátu) či podnícení masové neparticipace na institucionální změně prosazené iniciujícím sociálním hnutím.

Zdá se, že většina dosavadních studií nějak tematizujících efekty kontrahnutí se zabývá především dopadem na iniciující sociální hnutí [např. Shupe, Bromley 1979; McAdam 1983; Voss 1996; Fetner 2001], mnohem méně často se diskuse obrací k dopadům na samotné kontrahnutí či k hlubším společenským změnám.

6. Diskuse: bílá místa ve studiu kontrahnutí

V této studii jsem se pokusil shrnout hlavní teoretické a metodologické poznatky o kontrahnutích různého druhu. Zabýval jsem se různými aspekty života kontrahnutí: zejména jeho mobilizací, strategiemi a taktikami a potenciálními konsekvencemi. Zároveň jsem porovnával náhled hlavních sociologických perspektiv studia sociálních hnutí (teorie mobilizace zdrojů, politických příležitostí a rámování) na každou z těchto oblastí. Ne vždy to bylo možné udělat do důsledků, protože (podobně jako u studia hnutí) ne každá z těchto perspektiv se uvedeným aspektům věnuje stejnou měrou. Nyní zbývá identifikovat okruhy, kterým sociální vědci (napříč teoretickými přístupy) věnují málo pozornosti, a jež je tedy vhodné rozvinout v dalším výzkumu.

Na základě svého studia literatury tematizující problematiku kontrahnutí se domnívám, že výzkum doposud nedostatečně reflektuje zejména tyto okruhy otázek:

1. Komparativní studium kontrahnutí.
2. Životní cyklus kontrahnutí.
3. Tzv. *top-down* konzervativní aktivismus.
4. Vliv médií na vývoj konfliktu hnutí-kontrahnutí.
5. Kolaps kontrahnutí.
6. Kontrahnutí v kontextu europeizace.

Ad 1. Fenoménu kontrahnutí bychom lépe porozuměli při důslednějším využití komparativního výzkumného designu. Ačkoli mezinárodní či časová srovnání sociálních hnutí různého druhu jsou běžná, o kontrahnutí to zdaleka neplatí. V intencích perspektivy politických příležitostí po podobných studiích volali již Meyer a Staggenborgová [Meyer, Staggenborg 1996]. Domnívají se, že abychom porozuměli vlivu státních struktur na zrod a vývoj kontrahnutí, musíme věnovat větší pozornost rozdílům ve vývoji kontrahnutí napříč státy a také způsobům, jimiž stát potlačuje a institucionalizuje konflikt. „Mezinárodní srovnání protestů ohledně reprodukčních práv, environmentalismu, nukleární energie, práv gayů a dalších konfliktních témat nám může pomoci porozumět tomu, jak se kontrahnutí vyvíjejí.“ [op. cit.: 1655] Vedle geografických srovnání autoři vyzývají k časové komparaci konfliktů oponujících hnutí. Takových studií je opět málo, jednou z výjimek je studie Chafetzové a Dworkina [Chafetz, Dworkin 1987],

kteří hledají styčné body /rozdíly organizovaného antifeminismu první a druhé vlny (tedy opozic vůči feminismu první a druhé vlny na Západě).

Ad 2. Pokusy popsat specifika životního cyklu kontrahnutí jsou rovněž vzácné (dříve stručně např. [Mottl 1980], viz dříve v kapitole 4). Proto stojí za pozornost studie Robertsové [Roberts 2009], která se snaží dokázat, že rétorika každého kontrahnutí prochází v průběhu času několika víceméně předvídatelnými fázemi. V základech této hypotézy je teorie „zachování prostřednictvím změny“ Siegelové [Siegel 1997] a studie Eskridge o proměnách rétoriky kontrahnutí vůči lesbickému a gay hnutí [Eskridge 2000]. Siegelová pracuje s myšlenkou, že kontrahnutí musí neustále citlivě reagovat na změny ve svém okolí (politické, proměna norem). Pokud má uspět (zachovat status quo), musí svou rétoriku aktualizovat a přizpůsobovat změně poměrů. Tomuto vývoji říká „zachování prostřednictvím změny“ (*preservation-through-transformation*). Robertsová z této teorie vychází a jak u antigay hnutí, tak následně u hnutí proti rasově smíšeným sňatkům (*antimiscegenation movement*) identifikuje obdobné fáze transformace rétoriky. Jde postupně o argumentaci a) náboženským přirozeným zákonem, b) medicínsky utilitářskou, c) sociálně republikánskou. Tak například odpůrci rasově smíšených sňatků v průběhu historie argumentovali tím, že jde o přečin vůči Bohu/přírodě, později expertízami z oblasti medicíny/psychologie a po 2. světové válce „společenským dobrem“ (prevence vzniku „špatných“ společenských vzorů, tedy smíšených manželství). Robertsová [Roberts 2009] se domnívá, že ke zvratu rétoriky kontrahnutí od jedné fáze k druhé dochází při výrazných známkách vítězství iniciujícího hnutí a má za to, že obdobnou transformaci rétoriky můžeme pozorovat i u jiných kontrahnutí. Jde přinejmenším o inspirující hypotézu.

Ad 3. Zejména v USA nabývá na významu tzv. *top-down* či industriální (korporátní) aktivismus. Protože jde většinou o odezvu na hnutí a tendence ve společnosti iniciující změnu (jako hnutí environmentální, za práva zvířat, za regulaci držení zbraní, za regulaci kouření na veřejnosti atd.), jde o problematiku úzce spjatou s teorií kontrahnutí. Korporátní aktivismus má v USA delší historii, která začíná obvykle tam, kde se pro industriální aktéry stávají tradiční formy lobbingu (či finanční příspěvky politickým stranám) neefektivními. V případě velkých znečišťovatelů ovzduší byla tímto okamžikem 60. léta 20. století, kdy získávalo environmentální hnutí na významu i popularitě [Switzer 1997; Beder 2002]. Jak upozorňuje Bederová [Beder 2002], o znovuzískání legitimacy korporace usilovaly různými způsoby. Vedle klasických marketingových (PR, reklama) postupů je to hlavně politický aktivismus, který svými strategiemi může evokovat hnutí původně iniciující změnu. Tzv. *top-down* aktivismus nejlépe reprezentuje strategie vytváření frontových skupin (*front groups*), jež vytváří dojem nezávislé občanské platformy, ale jsou podporovány (zjevně či častěji skrytě) průmyslovými korporacemi, jejichž cíle také prosazují.⁵ Existují také profesionální poradenské firmy,

⁵ Mezi příklady frontových skupin uveďme Center for Consumer Freedom (zastupuje zájmy restaurací, hotelů a tabákového průmyslu), Alliance for the Preservation of Religious Liberty (podporovaná scientologickou církví), Global Climate Coalition (podporova-

keré se vytvářením *pseudo-grassroots* skupin zabývají [Walker 2009]. Sociologie sociálních hnutí by měla systematictěji zkoumat shody / rozdíly v organizaci skutečných *grassroots* a frontových skupin. Přímou se nabízí také otázka generování legitimacy („nezávislosti“) podobných skupin.

Ad 4. Sociologie sociálních hnutí disponuje hypotézami o vzájemném vztahu hnutí a médií [shrnutí např. Gamson, Wolfsfeld 1993; Gamson 2004; Rucht 2004]. Ve studiích na toto téma bývá poukazováno na množství dilemat, s nimiž se extrainstitucionální aktéři (na rozdíl od politického establishmentu) při přístupu do médií potýkají. Patří k nim např. nedostatek zdrojů, možná distorze preferovaných rámců při snaze o proniknutí do médií, či „dilema slabé kontroly“ [Gamson 2004], tedy neschopnost hnutí vynutit si poslušnost u svých příznivců.

Pokud se týče kontrahnutí, existuje množství studií, tematizujících jejich strategii rámování prostřednictvím médií [např. Fetner 2001; Rohlinger 2002; Dugan 2004; Esacove 2004]. Vlivu strukturálních charakteristik mediálních organizací (organizační rutiny, žurnalistické normy) na možné generování / vývoj kontrahnutí je však věnováno stále poměrně málo pozornosti. Již dávno byly popsány „strategické rituály“, jimiž se novináři snaží vyhovět profesní normě objektivity. Patří mezi ně především požadavek vyvážené prezentace „obou stran konfliktu“ [Tuchman 1972]. Ačkoli ve výsledku je vyváženost takto produkovaných mediálních obsahů spíše iluzorní, podobné novinářské normy hledání protikladné reakce mohou otevřít příležitosti novým aktérům sociálních konfliktů, včetně hnutí [Gamson, Meyer 1996]. To si uvědomují i Meyer a Staggenborgová [Meyer, Staggenborg 1996], když v jedné ze svých hypotéz tvrdí, že tato žurnalistická snaha o „vyváženost“ vede v důsledku k posílení kontrahnutí, která byla dosud slabá. Empiricky však byla hypotéza prověřována minimálně.⁶

Ad 5. Jak již podotkl Voss [1996], selhání či zánik hnutí není mezi sociology populární téma. Výsledkem je, že teorie vzniku hnutí jsou mnohem sofistikovanější a přesvědčivější než modely vývoje a úpadku hnutí [op. cit.: 227]. Přitom připomíná, že Gamson [1975] ve známé historické analýze podmínek úspěchu hnutí nalezl ve svém reprezentativním vzorku více než polovinu organizací sociálních hnutí, které částečně či zcela selhaly v dosažení cílů.

Velice podobné je to u analýz kontrahnutí. Většina studií se soustředí na konsekvence / omezení, která *zrod* kontrahnutí představuje pro sociální hnutí iniciující změnu [typicky např. Shupe, Bromley 1979; Gale 1986; Steuter 1992]. Důsledky *kolapsu* kontrahnutí jsou však studovány minimálně. K jedné z mála výjimek patří studie Taylorové [Taylor 2003], která se zabývala důsledky kolap-

ná průmyslovými znečišťovateli), či Get Government Off Our Back (koalice založená tabákovým průmyslem). Vedle vytváření frontových skupin bývají zmiňovány i jiné strategie industriálního aktivismu. Jde např. o zakládání think-tanků (považovány buď za formu frontových skupin, nebo samostatnou strategii, jako např. u [Beder 2002]), nebo generování aktivismu konzumentů či zaměstnanců [Walker 2010].

⁶ Výjimkou budiž například práce Boykoffa a Boykoffa [Boykoff, Boykoff 2004] v případě diskurzu o globálních změnách klimatu.

su kontrahnutí proti zavedení prohibice v USA začátkem 20. století. Jak uzavírá, kolaps kontrahnutí představuje významnou proměnu politických příležitostí. I když je zřejmé, že jde spíše o předmět historického výzkumu [op. cit.], může nám napovědět mnohé o dynamice konfliktu sociálních hnutí a kontrahnutí.

Ad 6. Kontrahnutím či konzervativnímu aktivismu se v ČR dosud věnovala zanedbatelná pozornost (lze zmínit diplomovou práci Sokačové [Sokačová 2005] v souvislosti s českým Hnutím Pro život). Inspiraci pro další výzkum však mohou představovat již relativně časté studie internacionalizace (zde europeizace) politického aktivismu v prostředí Evropské unie. Koncept struktury politických příležitostí se v tomto případě z původně státostředného zaměření podstatně rozšiřuje zohledněním vlivu mezinárodních organizací na transnacionální mobilizaci nestátních aktérů (tento vývoj v teorii mezinárodních vztahů nalezneme v češtině v [Císař, Fiala 2004]).

V českém kontextu se tento moment zohledňoval zejména při studiu ženského aktivismu [Hašková 2005; Císař, Vráblíková 2010], antiglobalizačního hnutí [Kolářová 2009], nevládního boje proti korupci [Císař 2003; June 2007], či environmentalismu [Císař 2010].

Konzervativní protiváha k těmto a jiným hnutím (např. „pro-life“, antifeminismus, enviroskepticismus) však vytváří evropská či nadnárodní spojení také a příležitosti otevřené v evropské či globální aréně ovlivňují jejich lokální agendu. Vezmeme-li za příklad antienvironmentalismus, může být „mezinárodní událostí“ podstatnou pro jeho politické příležitosti summit o změnách klimatu v Kodani (2009). Generoval kontrasummit jak v řadách antiglobalizačních aktivistů, tak klimaskeptiků (tzv. Copenhagen Climate Change Challenge). Krátce před ním oznámil Václav Klaus zrod „Pražského svazku“ (Prague Network), který má celosvětově sdružovat konzervativní think-tanky v boji proti klimatickému „alarmismu“. V oblasti každodenní diskurzivní praxe čeští klimaskeptici využívají odkazů na „analýzy“ svých amerických či evropských (Lomborg) kolegů.

Otázka tedy zní, jak konceptualizovat mezinárodní politické příležitosti pro hnutí konzervativní povahy (jak se liší od příležitostí pro lidsko-právní, feministický, environmentální aktivismus?). Výzkum kontrahnutí by měl tyto otázky reflektovat.

7. Závěr

Za zlom v sociologickém vnímání hnutí většinou bývají shodně považována studentská revoltující hnutí 60. let. Ta postavila před sociologickou teorii řadu problémů, jejichž výsledkem byl vznik teorie mobilizace zdrojů a dalších, které se rozešly s předcházejícími tradičními přístupy [Jenkins 1983; Znebežánek 1997].

Sociologický „objev“ kontrahnutí nelze snad přičítat srovnatelným společenským revolucím. Zájem o ně na Západě pramenil z vynoření vlny „anti“ hnutí v 70. a 80. letech, která zpochybňovala legitimitu reformních hnutí 60. let, a časem

se objevila řada případových studií kontrahnutí a posléze i parciálních teorií či hypotéz, jež se snažily vymezit jejich distinkce od hnutí původně iniciujících změnu.

V tomto textu jsme v základu vyšli z hlavních teoretických studií 80. a 90. let minulého století, které se s problematikou kontrahnutí snažily vyrovnat. V těchto i pozdějších textech je znát, že jejich terminologie a konceptuální aparát kopírují obecnější vývoj v sociologii sociálních hnutí. Jinak řečeno, z počátku udávala tón studiu kontrahnutí takřka výhradně teorie mobilizace zdrojů [např. Shupe, Bromley 1979; Zald, Useem 1987], která osvětlila především každodenní otázky strategie, ale také zrodu kontrahnutí. Perspektiva struktury politických příležitostí přenesla akcent na kontextuální proměnné a jejich vliv na vývoj konfliktu mezi hnutím a kontrahnutím. Zrod kontrahnutí totiž považovala za významný zvrat ve vývoji politických příležitostí samotného iniciujícího hnutí [Meyer, Staggenborg 1996]. Teorie rámování pomohla osvětlit dialektický proces rámování-kontrarámování-rerámování, jimiž aktéři konfliktu diskurzivně legitimizují svoji pozici a podrývají kredibilitu protivníka [např. Benford, Hunt 2003].

Ačkoli se tyto teoretické a metodologické přístupy dávno kombinují, pokusili jsme se je alespoň analyticky oddělit a porovnat jejich náhled na kontrahnutí.

Vědomě jsem se nezabýval postojem tzv. teorie nových sociálních hnutí. Konzervativní hnutí a kontrahnutí prakticky nejsou předmětem jejího zájmu. Její závěry jsou dominantně založeny na studiu levicových hnutí, což s sebou nese jisté ideologické zkreslení při pokusu studovat hnutí z opačné strany politického spektra. Jak se ale domnívá Pichardo [1997], veškeré snahy o oživení teorie nových sociálních hnutí by měly začít začleněním konzervativních hnutí do jejího výkladového rámce. Sám tvrdí, že není důvod domnívat se, že fundamentální strukturální změny, jež ovlivnily populaci podporující tzv. nová sociální hnutí, neměly žádný vliv na populaci podporující hnutí militantní, „pro-life“, Wise Use, či Křesťanské pravice. Zasahování administrativních systémů do občanské sféry se zkrátka neobešlo bez vlivu na hnutí konzervativní povahy [Pichardo 1997]. Otázky mechanismu těchto změn či možnosti využití perspektivy nových sociálních hnutí jsou důležité, avšak přesahují rámec této práce.

V závěrečné diskusi jsem identifikoval okruhy, kterým je při studiu kontrahnutí dosud věnována malá pozornost. Byly formulovány jako obecnější opomenutí teoretiků sociálních hnutí, i když jsem si vědom, že každá z námi sledovaných teorií má k rozvinutí těchto okruhů rozdílný potenciál.

V úvodu jsem deklaroval, že vyjdu především z americké literatury. Mělo to dva hlavní důvody: v reakci na vlnu kontrahnutí 70. a 80. let bylo téma naléhavé hlavně v USA a „americké“ teorie k jejich studiu nejvíce přispěly. V Evropě existují kontrahnutí (či nějaká organizovaná opozice vůči hnutím, vedle samotného státu) také. Pokud jsou však důkladněji studována (což se děje málo), jejich analytici k popisu využívají přednostně metodologický aparát vyvinutý v USA (v Británii např. [Hunt 2002] s využitím teorie mobilizace zdrojů). Ačkoli „americké“ a „evropské“ analýzy sociálních hnutí již dávno netvoří tak oddělené světy (typic-

ká je tendence ke komplementaritě přístupů, srov. [McAdam, McCarthy, Zald 1996]), domnívám se, že ve studiích kontrahnutí se tento proces zatím plně neprojevil. Pro evropské analytiky kontrahnutí by však již dnes mohly být podnětné i impulzy ryze evropské. Zde mám na mysli hlavně teorii reflexivní modernizace a rizikové společnosti [Beck 2004, 2007], do jejichž výkladového rámce by analýza alespoň některých kontrahnutí mohla být zasazena. Zejména Beck [2007] se vedle analýzy role sociálních hnutí a environmentálně senzitivní vědy v nynější fázi moderny věnuje i protiváze v podobě „antimodernizace“, tuto myšlenku však hlouběji nerozvádí ve vztahu ke kontrahnutím. V návaznosti na Becka tak činí nicméně analytici některých kontrahnutí, zejména antienvironmentalismu, který považují za „kontramodernizační sílu, protože podkopává schopnost modernizace adaptovat se a udržet v situaci jí generovaných rizik“ [Gleeson 2000: 123]. Naposledy McCright a Dunlap [McCright, Dunlap 2010] v tomto směru pokračují při analýze antienvironmentalismu a výstižně poznamenávají, že „naše porozumění reflexivním schopnostem sociálních hnutí nebude úplné, pokud neporozumíme související roli kontrahnutí“ [McCright, Dunlap 2010: 126].

V této studii jsem shrnul základní otázky studia kontrahnutí a identifikoval okruhy, jimž je v této souvislosti věnována zanedbatelná pozornost. Vzniklý přehled vyšel především z americké literatury a nemá ambici být vyčerpávajícím popisem problematiky. Některé otázky jsou tak pouze naznačeny. Přínosem textu by mělo být oživení diskuse o kontrahnutích a konzervativním aktivismu v české sociologii/politologii.

PETR VIDOMUS *pracuje jako redaktor Českého rozhlasu 3. Vystudoval sociologii a žurnalistiku na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Nyní pokračuje v doktorském studiu sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zabývá se problematikou sociálních hnutí, kontrahnutí a environmentální opozice (antienvironmentalismu).*

Literatura

- Amenta, Edwin, Michael P. Young. 1999. „Making an Impact: Conceptual and Methodological Implications of the Collective Goods Criterion.“ Pp. 22–41 in Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly (eds.). *How Social Movements Matter*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Andrews, Kenneth, T. 2002. „Movement-Countermovement Dynamics and the Emergence of New Institutions: The Case of ‚White Flight‘ Schools in Mississippi.“ *Social Forces* 80 (3): 911–936.
- Beck, Ulrich. 2004. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Beck, Ulrich. 2007. *Vynalézání politiky: K teorii reflexivní modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Beder, Sharon. 2002. *Global Spin: The Corporate Assault on Environmentalism*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing Company.

- Benford, Robert D. 1987. *Framing Activity, Meaning and Social Movement Participation: The Nuclear Disarmament Movement*. Disertační práce. Austin: University of Texas.
- Benford, Robert D. 1993. „Frame Disputes within the Nuclear Disarmament Movement.“ *Social Forces* 71 (3): 677–701.
- Benford, Robert D., Scott A. Hunt. 2003. „Interactional Dynamics in Public Problems Marketplaces: Movements and the Counterframing and Reframing of Public Problems.“ Pp. 153–186 in James A. Holstein, Gale Miller (eds.). *Challenges and Choices: Constructionist Perspectives on Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Benford, Robert D., David A. Snow. 2000. „Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment.“ *Annual Review of Sociology* 26: 611–639.
- Berbrier, Mitch. 1998. „‘Half the Battle’: Cultural Resonance, Framing Processes, and Ethnic Affections in Contemporary White Separatist Rhetoric.“ *Social Problems* 45 (4): 431–450.
- Boykoff, Maxwell T., Jules M. Boykoff. 2004. „Balance as Bias: Global Warming and the US Prestige Press.“ *Global Environmental Change* 14 (2): 125–136.
- Císař, Ondřej. 2003. „Globální a lokální boje proti korupci: případová studie Transparency International.“ *Politologický časopis* 10 (3): 221–242.
- Císař, Ondřej. 2010. „Externally Sponsored Contention: the Channelling of Environmental Movement Organisations in the Czech Republic after the Fall of Communism.“ *Environmental Politics* 19 (5): 736–755.
- Císař, Ondřej, Petr Fiala (eds.). 2004. *Obhajoba zájmů a transnacionální vztahy*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Císař, Ondřej, Kateřina Vráblíková. 2010. „The Europeanization of Social Movements in the Czech Republic: The EU and Local Women’s Groups.“ *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2): 209–219.
- Crowley, Jocelyn E. 2009. „Fathers’ Rights Groups, Domestic Violence and Political Counter mobilization.“ *Social Forces* 88 (2): 723–756.
- Dryzek, John S. et al. 2003. *Green States and Social Movements: Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dugan, Kimberly B. 2004. „Strategy and ‘Spin’: Opposing Movement Frames in an Anti-Gay Voter Initiative.“ *Sociological Focus* 37 (3): 213–233.
- Esacove, Anne W. 2004. „Dialogic Framing: The Framing/Counterframing of ‘Partial-Birth’ Abortion.“ *Sociological Inquiry* 74 (1): 70–101.
- Esckridge, William N. 2000. „No Promo Homo: The Sedimentation of Antigay Discourse and the Channeling Effect of Judicial Review.“ *New York University Law Review* 75 (5): 1327–1411.
- Fetner, Tina. 2001. „Working Anita Bryant: The Impact of Christian Anti-gay Activism on Lesbian and Gay Movement Claims.“ *Social Problems* 48 (3): 411–428.
- Gale, Richard P. 1986. „Social Movements and the State: The Environmental Movement, Countermovement, and Government Agencies.“ *Sociological Perspectives* 29 (2): 202–240.
- Gamson, William A. 1975. *The Strategy of Social Protest*. Homewood, IL: Dorsey Press.
- Gamson, William A. 2004. „Bystanders, Public Opinion, and the Media.“ Pp. 242–261 in David A. Snow, Sarah A. Soule, Hanspeter Kriesi (eds.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden, MA: Blackwell.
- Gamson, William A., David S. Meyer. 1996. „Framing Political Opportunity.“ Pp. 275–290 in Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald (eds.). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press.

- Gamson, William A., Gadi Wolfsfeld. 1993. „Movements and Media as Interacting Systems.“ *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 528 (1): 114–125.
- Giugni, Marco G. 1998. „Was it Worth the Effort? The Outcomes and Consequences of Social Movements.“ *Annual Review of Sociology* 24: 371–393.
- Giugni, Marco G. 1999. „How Social Movements Matter: Past Research, Present Problems, Future Developments.“ Pp. xiii–xxxiii in Marco Giugni, Doug McAdam, Charles Tilly (eds.). *How Social Movements Matter*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Gleeson, Brendan. 2000. „Reflexive Modernization: The Re-enlightenment of Planning?“ *International Planning Studies* 5 (1): 117–135.
- Hašková, Hana. 2005. „Czech Women’s Civic Organising under the State Socialist Regime, Socio-economic Transformation and the EU Accession Period.“ *Czech Sociological Review* 41 (6): 1077–1110.
- Hilgartner, Stephen, Charles L. Bosk. 1988. „The Rise and Fall of Social Problems: A Public Arenas Model.“ *American Journal of Sociology* 94 (1): 53–78.
- Hirschman, Albert O. 1991. *The Rhetoric of Reaction*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Hunt, Scott A., Robert D. Benford, David A. Snow. 1994. „Identity Fields: Framing Processes and the Social Construction of Movement Identities.“ Pp. 185–208 in Enrique Larana, Hank Johnston, Joseph R. Gusfield (eds.). *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple Press.
- Hunt, Stephen. 2002. „The Lesbian and Gay Christian Movement in Britain: Mobilization and Opposition.“ *Journal of Religion & Society* 4: 1–18.
- Chafetz, Janet S., Anthony G. Dworkin. 1987. „In the Face of Threat: Organized Antifeminism in Comparative Perspective.“ *Gender & Society* 1 (1): 33–60.
- Ibarra, Peter R., John I. Kitsuse. 1993. „Vernacular constituents of moral discourse: An interactionist proposal for the study of social problems.“ Pp. 25–58 in Gale Miller, James A. Holstein (eds.). *Constructionist Controversies: Issues in Social Problems Theory*. New York: Aldine de Gruyter.
- Jacques, Peter J. 2009. *Environmental Skepticism: Ecology, Power and Public Life*. Farnham, Burlington: Ashgate.
- Jasper, James M. 1990. *Nuclear Politics: Energy and the State in the United States, Sweden, and France*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Jasper, James M., Jane Poulsen. 1993. „Fighting Back: Vulnerabilities, Blunders, and Countermobilization by the Targets in Three Animal Rights Campaigns.“ *Sociological Forum* 8 (4): 639–657.
- Jenkins, Craig J. 1983. „Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements.“ *Annual Review of Sociology* 9: 527–553.
- June, Raymond. 2007. „Paradoxy profesionalizace protikorupčních aktivistů v České republice.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (1): 111–132.
- Kent, Stephen A. 1990. „Deviance Labelling and Normative Strategies in the Canadian ‘New Religions/Counteralt’ Debate.“ *Canadian Journal of Sociology* 15 (4): 393–416.
- Kitschelt, Herbert P. 1986. „Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies.“ *British Journal of Political Science* 16 (1): 57–85.
- Klandermans, Bert. 1984. „Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory.“ *American Sociological Review* 49 (5): 583–600.
- Klandermans, Bert. 1988. „The Formation and Mobilization of Consensus.“ Pp. 173–196 Bert Klandermans, Hanspeter Kriesi, Sidney Tarrow (eds.). *From Structure to Action*:

- Comparing Social Movement Research Across Cultures. International Social Movement Research* I. Greenwich, CT: JAI Press.
- Kolářová, Marta. 2009. *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Kriesi, Hanspeter, Ruud Koopmans, Jan Willem Duyvendak, Marco G. Giugni. 1995. *New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis*. London: UCL Press.
- Lakoff, George. 2002. *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lio, Shoon, Scott Melzer, Ellen Reese. 2008. „Constructing Threat and Appropriating ‚Civil Rights‘: Rhetorical Strategies of Gun Rights and English Only Leaders.“ *Symbolic Interaction* 31 (1): 5–31.
- Lo, Clarence Y. H. 1982. „Countermovements and Conservative Movements in the Contemporary U.S.“ *Annual Review of Sociology* 8: 107–134.
- Lomborg, Bjørn. 2008. *Zchladěte hlavy! Skeptický ekolog o globálním oteplování*. Praha: Dokořán.
- Marshall, Susan, E. 1985. „Ladies against Women: Mobilization Dilemmas of Antifeminist Movements.“ *Social Problems* 32 (4): 348–362.
- McAdam, Doug. 1983. „Tactical Innovation and the Pace of Insurgency.“ *American Sociological Review* 48 (6): 735–754.
- McAdam, Doug, John D. McCarthy, Mayer N. Zald. 1996. „Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes – Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements.“ Pp. 1–20 in Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald (eds.). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- McCaffrey, Dawn, Jennifer Keys. 2000. „Competitive Framing Processes in the Abortion Debate: Polarization-vilification, Frame Saving, and Frame Debunking.“ *The Sociological Quarterly* 41 (1): 41–61.
- McCarthy, John D., Mark Wolfson. 1992. „Consensus Movements, Conflict Movements, and the Cooptation of Civic and State Infrastructures.“ Pp. 273–97 in Aldon D. Morris, Carol M. Mueller (eds.). *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven, London: Yale University Press.
- McCarthy, John D., Mayer N. Zald. 1977. „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory.“ *American Journal of Sociology* 82 (6): 1212–1241.
- McCright, Aaron M., Riley E. Dunlap. 2000. „Challenging Global Warming as a Social Problem: An Analysis of the Conservative Movement’s Counter-Claims.“ *Social Problems* 47 (4): 499–522.
- McCright, Aaron M., Riley E. Dunlap. 2010. „Anti-reflexivity: The American Conservative Movement’s Success in Undermining Climate Science and Policy.“ *Theory, Culture & Society* 27 (2–3): 100–133.
- Meyer, David S. 2004. „Protest and Political Opportunities.“ *Annual Review of Sociology* 30: 125–145.
- Meyer, David S., Suzanne Staggenborg. 1996. „Movements, Countermovements, and the Structure of Political Opportunity.“ *American Journal of Sociology* 101 (6): 1628–1660.
- Meyer, David S., Suzanne Staggenborg. 2008. „Opposing Movement Strategies in U.S. Abortion Politics.“ Pp. 207–238 in Patrick G. Coy (ed.). *Research in Social Movements, Conflicts and Change* 28. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Mottl, Tahi L. 1980. „The Analysis of Countermovements.“ *Social Problems* 27 (5): 620–635.

- Peckham, Michael. 1998. „New Dimensions of Social Movement/Countermovement Interaction: The Case of Scientology and Its Internet Critics.“ *Canadian Journal of Sociology* 23 (4): 317–347.
- Peleg, Samuel. 2000. „Peace Now or Later?: Movement-Countermovement Dynamics and the Israeli Political Cleavage.“ *Studies in Conflict & Terrorism* 23 (4): 235–254.
- Pichardo, Nelson A. 1997. „New Social Movements: A Critical Review.“ *Annual Review of Sociology* 23: 411–430.
- Piven, Frances F., Richard A. Cloward. 1977. *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail*. New York: Vintage.
- Roberts, Jessica L. 2009. „To Have and to Uphold: The Common Language of Status-Preserving Countermovements.“ *National Black Law Journal* 21 (2): 122–136.
- Rohlinger, Deana A. 2002. „Framing the Abortion Debate: Organizational Resources, Media Strategies, and Movement-Countermovement Dynamics.“ *The Sociological Quarterly* 43 (4): 479–507.
- Rucht, Dieter. 2004. „The Quadruple ‚A‘. Media Strategies of Protest Movements since the 1960s.“ Pp. 29–56 in Wim Van de Donk, Brian D. Loader, Paul G. Nixon, Dieter Rucht (eds.). *Cyberprotest. New Media, Citizens and Social Movements*. London, New York: Routledge.
- Shupe, Anson D., David G. Bromley. 1979. „The Moonies and the Anti-Cultists: Movement and Countermovement in Conflict.“ *Sociological Analysis* 40 (4): 325–334.
- Siegel, Reva B. 1997. „Why Equal Protection No Longer Protects: The Evolving Forms of Status-Enforcing State Action.“ *Stanford Law Review* 49 (5): 1111–1148.
- Snow, David A., Robert D. Benford. 1988. „Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization.“ *International Social Movement Research* 1: 197–219.
- Snow, David A., E. Burke Rochford, Steven K. Worden, Robert D. Benford. 1986. „Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation.“ *American Sociological Review* 51 (4): 464–481.
- Sokačová, Linda. 2005. *Komu patří embryo? Pohledy hnutí pro život a pro svobodnou volbu na problematiku interrupcí*. Diplomová práce. Praha: FSV UK.
- Staggenborg, Suzanne. 1991. *The Pro-Choice Movement. Organization and Activism in the Abortion Conflict*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Steuter, Erin. 1992. „Women against Feminism: an Examination of Feminist Social Movements and Anti-feminist Countermovements.“ *Canadian Review of Sociology* 29 (3): 288–306.
- Switzer, Jacqueline V. 1997. *Green Backlash: the History and Politics of the Environmental Opposition in the U.S.* Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Taylor, Kristie. A. 2003. „Consequences of Countermovement Collapse: German-American Anti-Prohibition Activism Against U.S. Alcohol Prohibition, 1904–1919.“ [online] Příspěvek přednesený na konferenci Americké sociologické společnosti. Atlanta, 14. 1. 2003 [cit. 11. 9. 2010]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p107524_index.html>.
- Tilly, Charles. 1978. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Tuchman, Gaye. 1972. „Objectivity as Strategic Ritual: An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity.“ *American Journal of Sociology* 77 (4): 660–679.
- Useem, Bert, Mayer N. Zald. 1982. „From Pressure Group to Social Movement: Organizational Dilemmas of the Effort to Promote Nuclear Power.“ *Social Problems* 30 (2): 144–156.
- Voss, Kim. 1996. „The Collapse of a Social Movement: The Interplay of Mobilizing Structures, Framing, and Political Opportunities in the Knights of Labor.“ Pp. 227–261 in Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald (eds.). *Comparative*

- Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid: Cambridge University Press.
- Walker, Edward T. 2009. „Privatizing Participation: Civic Change and the Organizational Dynamics of Grassroots Lobbying Firms.“ *American Sociological Review* 74 (1): 83–105.
- Walker, Edward T. 2010. „Industry-Driven Activism.“ *Contexts* 9 (2): 44–49.
- Walker, Edward T., Andrew W. Martin, John D. McCarthy. 2008. „Confronting the State, the Corporation, and the Academy: The Influence of Institutional Targets on Social Movement Repertoires.“ *American Journal of Sociology* 114 (1): 35–76.
- Walsh, Edward J. 1986. „The Role of Target Vulnerabilities in High-Technology Protest Movements: The Nuclear Establishment at Three Mile Island.“ *Sociological Forum* 1 (2): 199–218.
- Werum, Regina, Bill Winders. 2001. „Who’s ,In’ and Who’s ,Out’: State Fragmentation and the Struggle over Gay Rights, 1974–1999.“ *Social Problems* 48 (3): 386–410.
- Wilson, John. 1973. *Introduction to Social Movements*. New York: Basic Books.
- Yearley, Steven. 1992. „Green Ambivalence about Science: Legal-Rational Authority and the Scientific Legitimation of a Social Movement.“ *The British Journal of Sociology* 43 (4): 511–532.
- Zald, Mayer N., Bert Useem. 1987. „Movement and Countermovement Interaction: Mobilization, Tactics, and State Involvement.“ Pp. 247–271 in Mayer N. Zald, John D. McCarthy (eds.). *Social Movements in an Organizational Society*. New Brunswick, N. J.: Transaction.
- Zehr, Stephen C. 2000. „Public Representations of Scientific Uncertainty about Global Climate Change.“ *Public Understanding of Science* 9 (2): 85–103.
- Znebežánek, František. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).